

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ
ІНСТИТУТ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

MIGRATION & LAW

VOLUME 3, ISSUES 3-4

2023

MIGRATION & LAW

VOLUME 3, ISSUES 3-4

It was founded on 18 February 2021. It is published 6 times a year
State registration certificate: series KB № 24750-14690P as of 10 March 2021
Founder and publisher: National Academy of Management
15 Ushinsky Str, Kyiv, Ukraine, 03151. Certificate ДК № 4714 as of 23 April 2014
Co-founder: Institute of Modern Educational Technologies
9 Gnata Yury Str, Kyiv, Ukraine, 03148

Included in the List of scientific specialized publications of Ukraine (category "B") in public administration, law, sociological and political sciences (specialties: 052 — Political science, 054 — Sociology, 081 — Law, 281 — Public management and administration, 293 — International law) in accordance with the orders of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 07 April 2022 No 320 and 06 Jul 2022 No 530

EDITORIAL BOARD

KURYLIUK Yurii — Editor-in-Chief, DSc in Law (National Academy of Management)

Ukrainian Members of the Editorial Board

BABIN Borys, DSc in Law (National Aviation University)
BIL Maryana, DSc in Econ., PhD in Public Adm. (Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine)
BORTNIK Nadiya, DSc in Law (Admiral Makarov National University of Shipbuilding)
BRASLAVETS Oleksiy, PhD in Econ. (National Academy of Management)
KAMINSKA Nataliia, DSc in Law (National Aviation University)
KOLOMIYETS Natalia, DSc in Law (Chernihiv Polytechnic National University)
KOSTYNETS Valeriya, DSc in Econ. (National Academy of Management)
MALYNOVSKA Olena, DSc in Public Adm. (National Institute for Strategic Studies)
MYTROFANOV Igor, DSc in Law (Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University)
NIKIFORENKO Volodymyr, DSc in Law, PhD in Public Adm. (Administration of the State Border Guard Service)
OVCHAR Pavlo, DSc in Econ., PhD in Public Adm. (National Academy of Management)
OLIINYK Svitlana, PhD in Law (European Union Advisory Mission Ukraine)
POZDNIAKOVA-KYRBIATIEVA Ellina, DSc in Soc. (Khortytsia National Educational & Rehabilitation Academy)
POZNYAK Olexii, PhD in Econ. (Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine)
POKATAEV Pavlo, DSc in Law, DSc in Public Adm. (Classical Private University)
RADZIVILL Olexandr, PhD in Law (National Aviation University)
SITSINSKA Maya, DSc in Public Adm. (Khmelnitskyi Cooperative Trade and Economic Institute)
SHEVCHUK Olexandr, DSc in Polit. (National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine)
FILIPPOV Stanislav, DSc in Law (Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service)
FILIPPOVA Victoria, DSc in Public Adm. (Kherson National Technical University)
ZHALILO Yaroslav, DSc in Econ. (National Institute for Strategic Studies)
ZOSKA Yana, DSc in Soc. (Mariupol State University)
YAGUNOV Dmytro, DSc in Polit., PhD in Public Adm. (Vasyl Stus Donetsk National)
YEROKHIN Serhiy, DSc in Econ. (National Academy of Management)

International Members of the Editorial Board

BERMEJO Rut, PhD in Polit. (University Rey Juan Carlos, Spain)
BUČIŪNAS Gediminas, Dr in Law (Mykolas Romeris University and Vytautas Magnus University, Lithuania)
GÓRNY Agata, Dr hab. in Soc. (Warsaw University Center for Migration Studies, Poland)
VOLLMER Bastian, PhD in Soc. (Catholic University of Applied Sciences Mainz, Germany)
KRUESSMANN Thomas, Dr in Law (University of Kent, England)
MARQUES José, PhD in Soc. (Polytechnic Institute of Leiria, Portugal)
FRANK Florian, DSc in Polit. (Vrije Universiteit Brussel, Belgium)
FRANK Libor, PhD in Polit. (University of Defence, Czech Republic)

Recommended for printing by the Academic Council of the National Academy of Management
(minutes No 7 as of 30 August 2023)

The authors of the articles are responsible for the accuracy of facts, quotations, proper names, geographical names, names of enterprises, organizations, institutions and other information. Opinions expressed in the articles may not coincide with the point of view of the editorial board and do not impose any obligations on it.

Reprints and translations are permitted only with the consent of the author and the editors.

MIGRATION & LAW VOLUME 3, ISSUES 3–4

Засновано 18 лютого 2021 р. Виходить 6 разів на рік
Свідоцтво про державну реєстрацію: серія КВ № 24750-14690Р від 10.03.2021

Засновник і видавець: ВНЗ «Національна академія управління»

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15. Свід. ДК № 4714 від 23.04.2014.

Співзасновник: Інститут сучасних освітніх технологій

Україна, 03148, м. Київ, вул. Гната Юри, 9.

Включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з державного управління, соціологічних, політичних і юридичних наук (спеціальності: 052 — Політологія, 054 — Соціологія, 081 — Право, 281 — Публічне управління та адміністрування, 293 — Міжнародне право) відповідно до наказу МОН України від 07.04.2022 № 320 та від 06.06.2022 № 530

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

КУРИЛЮК Юрій — головний редактор, д.ю.н., проф. (ВНЗ «Національна академія управління»)

Українські члени редколегії

БАБІН Борис, д.ю.н., проф. (Національний авіаційний університет)

БІЛЬ Мар'яна, д.е.н, к.держ.упр., с.н.с. (Інститут регіональних досліджень ім. М. Долишнього НАН України)

БОРТНИК Надія, д.ю.н., проф. (Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова)

БРАСЛАВЕЦЬ Олексій, к.е.н. (ВНЗ «Національна академія управління»)

ЄРОХІН Сергій, д.е.н., проф. (ВНЗ «Національна академія управління»)

ЗОСЬКА Яна, д.соц.н., проф. (Маріупольський державний університет)

ЖАЛІЛО Ярослав, д.е.н., с.н.с. (Національний інститут стратегічних досліджень)

КАМІНСЬКА Наталія, д.ю.н., проф. (Національний авіаційний університет)

КОЛОМІЄЦЬ Наталія, д.ю.н., проф. (Національний університет «Чернігівська політехніка»)

КОСТИНЕЦЬ Валерія, д.е.н., доц. (ВНЗ «Національна академія управління»)

МАЛИНОВСЬКА Олена, д.держ.упр., с.н.с. (Національний інститут стратегічних досліджень)

МИТРОФАНОВ Ігор, д.ю.н., проф. (Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського)

НІКІФОРЕНКО Володимир, д.ю.н., к.держ.упр., доц. (Адміністрація Держприкордонслужби України)

ОВЧАР Петро, д.е.н., к.держ.упр., доц. (ВНЗ «Національна академія управління»)

ОЛІЙНИК Світлана, к.ю.н. (Консультативна місія Європейського Союзу в Україні)

ПОЗДНЯКОВА-КИРБЯТ'ЄВА Еліна, д.соц.н., проф. (Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія)

ПОЗНЯК Олексій, к.е.н., с.н.с. (Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. Птухи НАН України)

ПОКАТАЄВ Павло, д.ю.н., д.держ.упр., проф. (Класичний приватний університет)

РАДЗІВІЛІ Олександр, к.ю.н., доц. (Національний авіаційний університет)

СЦІНСЬКА Майя, д.держ.упр. (Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут)

ФІЛІПОВ Станіслав, д.ю.н., проф. (Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького)

ФІЛІПОВА Вікторія, д.держ.упр., проф. (Херсонський національний технічний університет)

ШЕВЧУК Олександр, д.політ.н., проф. (Чорноморський національний університет ім. П. Могили)

ЯГУНОВ Дмитро, д.політ.н., к.держ.упр., доц. (Донецький національний університет ім. В. Стуса)

Іноземні члени редколегії

БЕРМЕХО Рут, PhD in Polit. (Університет Рея Хуана Карлоса, Іспанія)

БУЧЮНАС Гедімінас, Dr in Law (Університет Миколаса Ромеріса і Університет Вітаутаса Великого, Литва)

ВОЛМЕР Бастіан, PhD in Soc. (Католицький університет прикладних наук Мейнца, Німеччина)

ГУРНИ Агата, Dr hab. in Soc. (Центр дослідження міграції Варшавського університету, Польща)

КРЮССМАН Томас, Dr in Law (Кентський університет, Велика Британія)

МАРКЕС Хосе, PhD in Soc. (Політехнічний інститут Лейрії, Португалія)

ТРАУНЕР Флоріан, DSc in Polit. (Брюссельський вільний університет, Бельгія)

ФРАНК Лібор, PhD in Polit. (Університет оборони, Чехія)

Рекомендовано до друку Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління»

(протокол № 7 від 30 серпня 2023 р.)

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлені у цих статтях думки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Передуки і переклади дозволяються лише за згодою автора і редакції.

ЗМІСТ

CONTENTS

---

1. Характеристика осіб, які вчиняють шахрайство відносно іноземця або особи без громадянства: міжнародне та національне законодавство / Characteristics of persons committing fraud against a foreigner or stateless person: international and national legislation
Кришевич Ольга / Kryshevych Olha 5
2. Кримінальна відповідальність за використання малолітнього мігранта для заняття жебрацтвом: національне та міжнародне законодавство / Criminal liability for using a minor migrant for begging: national and international legislation
Рощина Інна / Roschyna Inna 18
3. Міграція населення внаслідок повномасштабної військової агресії проти України / Migration of the population due to full-scale military aggression against Ukraine
Коломієць Наталія, Голець Віталій / Kolomiyets Natalia, Goletc Vitaliy 37
4. Кримінальна відповідальність як єдиний критерій реальної боротьби з торгівлею людьми / Criminal responsibility as the only criterion of the real fight against human trafficking
Мусатенко Віта / Musatenko Vita 53
5. Вплив міграційних процесів на поширення транснаціональної легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, у контексті предмету правопорушення / Influence of migration processes on the spread of transnational legalization (money laundering) of crime, in the context of the subject of the offense
Кривонос Дарина / Kryvonos Daryna 63

Оглядова стаття (Review article)

<http://doi.org/10.32752/2786-5185-2023-3-3-4-5-17>

УДК 343:343.9

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ШАХРАЙСТВО ВІДНОСНО ІНОЗЕМЦЯ АБО ОСОБИ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА: МІЖНАРОДНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

CHARACTERISTICS OF PERSONS COMMITTING FRAUD AGAINST A FOREIGNER OR STATELESS PERSON: INTERNATIONAL AND NATIONAL LEGISLATION

Ольга Кришевич¹

*Національна академія внутрішніх справ
(пл. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035)*

Olha Kryshevych

*National Academy of Internal Affairs
(1, Solomjanska Sq., Kyiv, Ukraine, 03035)*

Отримано: 06.07.2023. Затверджено: 10.08.2023

АНОТАЦІЯ

Оскільки іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України, також іноземці та особи без громадянства, які перебувають під юрисдикцією України, незалежно від законності їх перебування, мають право на визнання їх правосуб'єктності та основних прав і свобод людини. Крім того, засадами правового статусу іноземців та осіб без громадянства є те, що ті з них, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України; іно-

---

¹ кандидат юридичних наук, професор; orcid 0000-0001-6136-8106; e-mail: olga_772008@ukr.net

земці та особи без громадянства зобов'язані неухильно додержуватися Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей, інтереси суспільства та держави. Іноземці та особи без громадянства користуються в Україні численними економічними правами і свободами і як суб'єкти права приватної власності, тому іноземці та особи без громадянства, також можуть володіти, користуватись і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. У їхній власності можуть перебувати житлові будинки, квартири, предмети особистого користування, засоби виробництва, кошти, також є суб'єктами свободи підприємницької діяльності, права на житло, права на достатній життєвий рівень. Але, також необхідно враховувати і те, що найбільш вразливі щодо вчинення відносно них кримінальних правопорушень виступають іноземці (особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав) та особи без громадянства (особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином), які можуть стати жертвою кримінального правопорушення проти власності (наприкладі, шахрайства) і вчинення щодо них кримінально-протиправних дій різного характеру (обману чи зловживання довірою), тому ми розкриємо головні аспекти притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб (особу злочинця). Оскільки, шахрайство (заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою), є універсальною нормою, яка охоплює будь-які види шахрайства та здійснює протизаконний вплив на волю та свідомість потерпілого у формі обману або зловживання довірою, а обманом виступає приховування певних відомостей або повідомлення потерпілому неправдивих відомостей, що має своєю ціллю введення потерпілого (іноземця чи особи без громадянства) в оману, а зловживанням довірою є недобросовісне використання довіри з боку потерпілого (в ролі яких виступають іноземці чи особи без громадянства).

Ключові слова: шахрайство; особа без громадянства; іноземець; кримінальна відповідальність; обман; зловживання довірою.

ABSTRACT

Since foreigners and stateless persons who stay in Ukraine on legal grounds enjoy the same rights and freedoms and bear the same responsibilities as citizens of Ukraine, with the exceptions established by the Constitution, laws or international treaties of Ukraine, foreigners and stateless persons who are under the jurisdiction of Ukraine, regardless of the legality of their stay, have the right to recognition of their legal personality and fundamental human rights and freedoms. In addition, the legal status of foreigners and stateless persons is based on the fact that foreigners and stateless persons who are legally in Ukraine enjoy the same rights and freedoms and bear the same responsibilities as citizens of Ukraine, with the exceptions established by the Constitution, laws or international treaties of Ukraine; foreigners and stateless persons are obliged to strictly observe the Constitution and laws of Ukraine, other regulatory legal acts, not to infringe on the rights and freedoms, honor and dignity of other people, interests of society and the state. Foreigners and stateless persons enjoy numerous economic rights and freedoms in Ukraine, and as subjects of private property rights, foreigners and stateless persons may also own, use and dispose of their property and the results of their intellectual and creative activities. They may own houses, apartments, personal items, means of production, funds, and are also subjects of freedom of entrepreneurship, the right to housing, and the right to an adequate standard of living. But it is also necessary to take into account that the most vulnerable to criminal offenses against

them are foreigners (a person who is not a citizen of Ukraine and is a citizen (subject) of another state or states) and stateless persons (a person whom no state considers its citizen in accordance with its legislation), who may become victims of a criminal offense against property (for example, fraud) and criminal offenses of a different nature (fraud or breach of trust), so we Whereas, fraud (taking possession of someone else's property or acquiring the right to property by deception or breach of trust) is a universal norm that covers any type of fraud and has an unlawful effect on the will and consciousness of the victim in the form of deception or breach of trust, whereas fraud is the concealment of certain information or communication of false information to the victim with the aim of misleading the victim (foreigner or stateless person), and breach of trust is the unfair use of trust by the victim (who are foreigners or stateless persons).

Key words: fraud; stateless person; foreigner; criminal liability; deception; breach of trust.

I. ВСТУП

Причинами вчинення корисливих кримінальних правопорушень, а саме шахрайство, щодо іноземців є економічна криза, зубожіння населення. У зв'язку з цим, іноземці, які характеризуються ознаками віктимності, привертають увагу осіб зі злочинним досвідом, які бажають легкої наживи, й готові досягти своїх цілей, ігноруючи принцип верховенства права, застосовуючи незаконні засоби, методи і прийоми діяльності. Окреслена ситуація вимагає від правоохоронних органів застосування комплексу заходів для забезпечення безпеки, прав і свобод іноземців, а також реалізації правозахисної функції. Враховуючи те, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками обмежень, встановлених Конституцією, законами чи міжнародними договорами України, також іноземці та особи без громадянства, які перебувають під юрисдикцією України, незалежно від законності їх перебування, мають право на визнання їх правосуб'єктності та основних прав і свобод людини. Крім того, враховані засади правового статусу іноземців та осіб без громадянства: іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України; іноземці та особи без громадянства зобов'язані неухильно додержуватися Конституції та законів України, інших нормативно-правових

актів, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей, інтереси суспільства та держави.

Головний фактор, що в нашій державі Конституцією та законами України іноземці та особи без громадянства гарантуються особисті (громадянські) права, що належать до загальновизнаного переліку природних прав, серед них право на недоторканність житла; право на невтручання в особисте життя; право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання¹. Іноземці та особи без громадянства користуються в Україні численними економічними правами і свободами та, як суб'єкти права приватної власності, іноземці та особи без громадянства також можуть володіти, користуватись і розпоряджатися своєю власністю. У їх власності можуть перебувати житлові будинки, квартири, предмети особистого користування, засоби виробництва, кошти, також є суб'єктами свободи підприємницької діяльності, права на працю, права на житло, права на достатній життєвий рівень. Але необхідно враховувати і те, що найбільш вразливі щодо вчинення відносно них кримінальних правопорушень також є *іноземці* (особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав) та *особи без громадянства* (особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином)², які можуть стати жертвою кримінального правопорушення проти власності (на прикладі, шахрайства) і вчинення щодо неї кримінально-протиправних дій різного характеру (обману чи зловживання довірою), тому ми розкриємо проблемні питання притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб.

На цей час різні аспекти шахрайства широко відображено як у наукових працях вітчизняних авторів, так і в численних публікаціях у періодичних і продовжуваних виданнях і мережі Інтернет. Усю сукупність наукової літератури, обраної для аналізу, можна поділити на три групи: 1) роботи, у яких комплексно досліджуються різноманітні аспекти шахрайства, у тому числі особа злочинця, який його вчиняє щодо іноземців та осіб без громадянства; 2) роботи, у яких ґрунтовно досліджуються окремі види шахрайства та особливості шахрайських

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

² Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>

дій щодо них; 3) публікації, у яких досліджується поведінка злочинців, у тому числі шахраїв.

Проблематика шахрайства не втрачає своєї наукової актуальності та практичної значущості протягом останніх декількох десятиліть. Фахівці в галузі кримінального права, кримінології, юридичної психології неодноразово зверталися до дослідження численних проблем, пов'язаних зі шахрайством. На особливу увагу заслуговують наукові напрацювання О. О. Дудорова, М. В. Ємельянова, О. В. Кравченко, О. Л. Мусієнка, К. Л. Попова, О. В. Смаглюка, А. В. Савченко, С. С. Чернявського, Ю. Л. Шуляк та ін. Проведені дослідження вітчизняних науковців створили достатню теоретичну базу означеної проблематики, на основі якої й здійснено аналіз.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Стаття ґрунтується на вивченні вітчизняних і зарубіжних літературних джерел, нормативно-правових актів щодо висвітлення питань вчинення шахрайства щодо іноземців та осіб без громадянства, дослідження кримінологічних особливостей особи злочинця як структурного елементу шахрайства щодо іноземців і осіб без громадянства. Для реалізації зазначеної мети використано загальнонаукові та спеціальні методи: системний, структурно-функціональний та інші загальнонаукові методи пізнання, а саме: спеціально-правові методи, зокрема: формально-логічний метод дав змогу з'ясувати логіко-методологічні засади побудови основних дефініцій; психологічні методи сприяли розкриттю кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють досліджувані.

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Статтею 41 Конституції України проголошує¹, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, оскільки право приватної власності є непорушним. Одним з найбільш розповсюджених видів кримінальних правопорушень проти власності є шахрайство (заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою), кримінальну відповідальність за вчинення

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

якого передбачено статтею 190 КК України¹, яка є універсальною нормою (охоплює будь-які види шахрайства) і можна назвати інтелектуальним (професійним) видом кримінальних правопорушень, якій здійснює протизаконний вплив на волю та свідомість потерпілого у формі обману або зловживання довірою (на жертву необхідно вплинути так, щоб вона думала, що всі дії вчиняє самостійно). Крім того, стаття 190 КК України не вимагає, щоб особа, яка вводиться в оману при вчиненні шахрайства, і потерпілий від цього кримінального правопорушення (кому заподіюється майнова шкода) збігались. Для кваліфікації вчиненого як шахрайства не має значення рівень витонченості обману, ступінь обачності або, навпаки, легковажності потерпілого, головне, щоб у конкретній ситуації потерпілий не усвідомлював факт застосування щодо нього обману (зловживання довірою), оскільки, обман — це приховування певних відомостей або повідомлення потерпілому неправдивих відомостей, що має своєю ціллю введення потерпілого в оману, а зловживання довірою — недобросовісне використання довіри з боку потерпілого². Згідно з абз. 2 п. 17 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10, обман — це введення в оману потерпілого способом повідомлення йому неправдивих відомостей або приховування певних обставин з метою викликати впевненість про вигідність чи обов'язковість вчинюваних дій, а зловживання довірою — це несумлінне, недобросовісне використання довірою потерпілого³. Таким чином, враховуючи кримінально-правовий аспект, шахрайство — це заволодіння індивідуальним майном громадян або надбання права на майно шляхом обману або зловживання довірою; а з кримінологію і юридичну психологію, шахрайство — уміле маніпулювання поведінкою людини для отримання від неї швидкого й максимального прибутку.

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

³ Про судову практику в справах про злочини противласності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>

У кримінологічних дослідженнях до недавнього часу основна увага приділялася особі злочинця. Поняття «особа злочинця» поєднує в собі соціологічне поняття особи і юридичне — особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, але ж більш змістомним є поняття «людина», яке охоплює дві сторін її суті: соціальної і біологічної¹. У понятті «особа» фіксуються тільки її соціальні ознаки (те, ким вона стала у процесі соціалізації). Ці якості особи визначаються рівнем її свідомості, змістом внутрішнього духовного світу, попереднім досвідом, свідомість стає активним елементом особи, визначаючи у конкретних випадках вибір нею тієї чи іншої форми поведінки. Людина не народжується особою, а стає нею в процесі входження в соціальне середовище та засвоєння ідей, поглядів, норм моралі і поведінки, властивих соціуму, до якого вона належить, оскільки людина не одержує від народження готової соціальної програми, вона формується суспільною практикою в ході її індивідуального розвитку. Дефектом соціалізації є особа злочинця. Ніхто не народжується на вчинення кримінальні правопорушення; злочинцями стають внаслідок неправильної соціалізації. Таким чином, поняття «особа злочинця» торкається соціальної суті людини, яка вчинила кримінальне правопорушення (шахрайство) і порушила норми кримінального права. Оскільки поняття «особа злочинця» має соціально-правовий характер, то вчинення кримінального правопорушення проявляє в особі тільки її антисуспільну спрямованість, але не розкриває повністю її соціальної сутності, хоча будь-якому разі особі злочинця притаманна деформація моральних переконань, життєвих установок, інтелектуальних та емоційно-вольових якостей². Таким чином, кримінологічна характеристика особи нерозривно пов'язана із кримінальним правопорушенням, який вона скоїла. Але кримінологія звертає увагу на генезис особи злочинця, тобто процес її становлення і розвитку, а також чинники її формування. Оскільки, криміногенні властивості, які характеризують особу злочинця, існують до кримінального правопорушення й обумовлюють скоєння його, але визнання конкретної особи злочинцем можливе лише

¹ Кримінологія: навч. посіб. / О.М. Джу́жа, В.В. Васи́левич, О.Г. Колб [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джу́жи. К.: Атіка, 2009. 312 с.

² Там само.

після і у зв'язку із вчиненням нею кримінального правопорушення проти власності (шахрайства). Крім того, особа злочинця виступає як система демографічних, соціально-рольових, психологічних та інших властивостей суб'єкта кримінального правопорушення. Оскільки, кримінальне правопорушення — це акт вольовий, свідомо обраний, результат складного процесу, в якому зовнішні чинники діють не безпосередньо, а через внутрішні фактори і це вивчення особи злочинця, вплив її індивідуальних властивостей на вчинення кримінального правопорушення.

Таким чином, особі злочинця притаманна система ознак і властивостей, що визначають її як людину, яка вчинила кримінальне правопорушення. Будучи різновидністю особи взагалі, особа злочинця має загальні ознаки (стать, вік, фах, освіта, соціальний статус тощо), а також властиві лише їй ознаки, які виражають характер і ступінь її суспільної небезпеки. Здебільшого такі ознаки розподіляють на такі як: соціально-демографічні; кримінально-правові; соціально-рольові; морально-психологічні.

Але виникає питання, в яких межах існує особа злочинця? Тому необхідно враховувати кримінально-правовий і кримінологічний аспекти поняття особи злочинця. У кримінально-правовому плані особа злочинця виникає після вступу обвинувального вироку суду в законну силу і триває до моменту погашення чи зняття судимості. Такий підхід дає можливість правильно визначити рамки вивчення особи злочинця і саме тих її ознак, які відіграли вирішальну роль у вчиненні кримінального правопорушення.

Особа шахрая характеризується специфічним комплексом ознак: мають сильний дар уяви, вони використовують вплив і вміння переконувати людей; певний освітній рівень та високий інтелектуальний розвиток, адже дане кримінальне правопорушення вчиняється шляхом введення в оману осіб, що можливо здійснити тільки за умов винахідливості та кмітливості особи злочинця. Хоча, слід зазначити, знання не завжди пов'язані з високим освітнім рівнем шахраїв, частіше вони обумовлені спостережливістю та їх особистим досвідом. Шахраї, вчинюючи кримінальне правопорушення, накопичують певний

досвід, намагаються передбачити усі можливі зриви шляхом теоретичного вивчення деяких питань¹.

Також врахуємо соціальні навички особи, її психологічні особливості та рівень інтелектуального розвитку; психофізичних властивостей і якостей, мотиваційних установок, емоційної і раціональної сфер людської свідомості². На друге місце слід поставити фізичні властивості шахрая: мають хитрий, виверткий розум, уміють зацікавити навколишніх, справити на них сприятливе враження, спостережливість і швидко реакцію на обстановку. Шахраєві доводиться не тільки мати схожі зовнішні риси тієї особи, за яку він себе видає, йому необхідно ще й бути обдарованим багатою фантазією і вміти майстерно брехати для того, щоб оточуючі піддалися обману або щонайменше не могли негайно його викрити. Він неодмінно повинен бути гарним актором, володіти чудовою пам'яттю, щоб не впасти в постійні протиріччя з самим собою. Крім того, особа шахрая досить специфічна з огляду на його психологічні якості та особливості, зокрема: дар переконувати; уміння викликати довір'я та повагу у представників різних вікових, соціальних та психологічних груп; адаптивність і гнучкість; уміння швидко реагувати на зміну обстановки; схильність до ризику; знижене почуття тривожності; високий самоконтроль. Більшість шахраїв мають сильний дар уяви, здатність впливу і вміння переконувати. До особистих якостей шахрая належать його хитрість, брехливість, уміння прихилити до себе оточуючих, знання способів підроблення документів. За своїм зовнішнім виглядом — це звичайно поважні люди, які вміють себе «подати», обізнані в галузі психології, оскільки вони спостережливі і мають швидко реакцію на обстановку, що змінюється. Шахраї використовують можливості перевтілення, встановлюють контакт з людьми різних типів, обирають відповідну манеру поведінки. Слід зазначити, що шахраї володіють та застосовують таку кількість засобів та методів, які дозволяють ним настільки переконливо вчинити кримінальне правопорушення, що постраждалі навіть не можуть збагнути, що їх обманули.

¹ Смаглюк О. В. Шахрайство за кримінальним кодексом України 2001 року: дис...канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / НАВС. Київ, 2004. С. 82.

² Кравченко О. В. Психологічні особливості шахрайства: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.06 / НУВС. Харків, 2005. 21 с.

Таким чином, шахрайство — це інтелектуальний за своєю суттю кримінальне правопорушення, що припускає наявність певного життєвого досвіду у винного, досить значних інтелектуальних здібностей, знання основ психології, хоча б на життєвому рівні, часто набутих досвідченим шляхом, тому, дійсно, серед неповнолітніх шахрайство практично не поширене. Хоча, серед суб'єктів яких багато жінок, належить і шахрайство, враховуємо фактори, оскільки вчинення шахрайства немає необхідності у застосуванні значних фізичних зусиль, що є характерним при вчиненні насильницьких чи корисливо-насильницьких злочинів; по-друге, це пов'язано зі специфічними способами здійснення шахрайства — обманом та зловживанням довірою; по-третє, шахрайство відносять до так званих «інтелектуальних» кримінальних правопорушень (уміння швидко орієнтуватися та адаптуватись в складній обстановці, що швидко змінюється, а також використовувати ситуації, що виникають, на свою користь та отримувати з цього вигоду). Також враховуємо той фактор, що шахраєві властивий розвинений інтелект, сила переконання, витончена наполегливість у реалізації злочинного задуму та безпосередній контакт із потерпілим вимагає товариськості, уміння підтримувати розмову на різні теми, тому цими якостями у більшій мірі наділені особи жіночої статі.

Звернемо увагу на те, що обман — основний спосіб шахрайства, що вчиняється жінками, оскільки не вимагає особливих зусиль, крім власної привабливості, артистизму, навичок та життєвого досвіду, а надмірна довірливість жертв та уміння увійти в довіру надає шахрайкам можливість надзвичайно швидко та без втрат досягати кримінально-протиправної мети. Серед шахрайств, що вчиняються жінками, особливо часто зустрічається такий різновид обману, як обманні обіцянки, тобто переконання потерпілого у вчиненні певних дій у майбутньому без намірів насправді їх вчиняти (обманні обіцянки, мають своїм предметом не факти, а тільки очікування і надії, тобто обман при шахрайстві може бути пов'язаний із перекручуванням обставин, які відносяться не тільки до минулого або сьогоденного, але і до майбутнього).

Таким чином, шахраї можуть бути поділені на певні групи: 1) «нові» шахраї; 2) шахраї-гастролери; 3) шахраї-гравці; 4) шахраї, які не мають постійного місця роботи чи проживання, неодноразово

судимі за шахрайство та інші злочини; 5) шахраї-дилетанти, які вчинили кримінальне правопорушення вперше, за легковажністю, під впливом інших осіб чи ситуацій; 6) шахраї-одинаки і шахраї, які вчиняють злочин групою, у тому числі з розподілом ролей; 7) шахраї — особи, які через свої посадові обов'язки здійснюють шахрайські дії; 8) професійні шахраї — осіб, які професійно і систематично займаються реалізацією шахрайських схем.

Констатуючи факт, що і біологічні, і соціальні фактори беруть участь у детермінації кримінальних правопорушень. Крім того, в кримінальному процесі проводяться психологічні, судово-медичні, психіатричні експертизи і законодавець оперує крім поняття осудність чи неосудність (ст. 19 КК України), також обмежена осудність (ст. 20 КК України)¹.

Особистість злочинця включає ознак, які відповідно до закону характеризують, як суб'єкт кримінального правопорушення (суб'єктом шахрайства може бути відповідно до чинного кримінального законодавства України лише фізична особа, яка досягла на момент вчинення кримінальне правопорушення 16 років), такі: фізичну сутність особи як людського індивіда, його вік і психічний стан, а також деякі ознаки, як спеціальний суб'єкт: посадове становище, коло обов'язків². Треба мати також на увазі, що багато ознак особи злочинця (вік, осудність, судимість, службове становище) законодавець відносить до складу кримінального правопорушення. Ступінь вини й індивідуалізація покарання залежать від пом'якшуючих чи обтяжуючих відповідальність обставин (ст.ст. 66 і 67 КК України)³. Кримінологічні дані про особу злочинця допомагають правильно вирішити питання про її звільнення від кримінальної відповідальності (розділ IX КК України) або покарання (розділ XII КК України)⁴. Крім того, враховуючи проблемні питання сьогодення, пропонуємо у діючу статтю 190 КК України (Шахрайство) додати нові частини,

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

² Чайка І.М. До питання про суб'єкт складу шахрайства за КК України. Права та обов'язки людини у сучасному світі: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 12-13 лист. 2021 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2021. С. 105–110.

³ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

⁴ Там само.

у яких передбачили відповідальність за ці дії, які вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану у вигляді позбавлення волі на строк від 13 до 15 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю до 10 років, з конфіскацією всього майна або пожиттєвого позбавлення волі з конфіскацією всього майна.

IV. ВИСНОВКИ

Відомості про особу злочинця впливають на провадження попереднього слідства, виявленні причин і умов кримінальних правопорушень та застосуванні заходів щодо їх усунення. Таким чином, вчення про особу злочинців має велике теоретичне і практичне значення, зосереджуючи увагу на проблемних питаннях детермінації кримінального правопорушення (шахрайство) та їх попередження.

Підводячи підсумки, можна надати визначення *особи шахрая* — це особа, з корисливо-егоїстичною мотивацією, пов'язаною з ігноруванням принципу соціальної справедливості і чесної праці, яка володіє сукупністю соціально значимих ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні норм кримінального права, а саме: добре володіє психологічним впливом, орієнтується в ситуації, переконливо викладає факти, має необхідний інтелектуальний рівень, із базовою та повною середньою освітою, вміє контролювати ситуацію та входити в довіру жертви, проявляє холоднокровність (вміє керувати мімікою, поведінкою, стримана), відчуває себе впевнено та користується довірливістю (неуважністю) людей.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Джужа О.М. (ред.) (2009). Кримінологія: навч. посіб. / О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Г. Колб [та ін.]. К.: Атіка, 2009. 312 с.
2. Джужа О.М., Савченко А.В., Черней В.В. (ред.) (2018). Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
4. Кравченко О.В. (2005). Психологічні особливості шахрайства: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.06 / ХНУВС. Харків. 21 с.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
6. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>

7. Про судову практику в справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>
8. Смаглюк О.В. (2004). Шахрайство за кримінальним кодексом України 2001 року: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / НАВС. Київ. 179 с.
9. Чайка І.М. (2021). До питання про суб'єкт складу шахрайства за КК України. Права та обов'язки людини у сучасному світі: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 12–13 лист. 2021 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права». С. 105–110.

REFERENCES

1. Dzhuzha O.M. (ed.) (2009). Kryminolohiya: navchalnyy posibnyk [Criminology: education manual]. Kyiv: Atika. 312 p. [in Ukrainian]
2. Dzhuzha O.M., Savchenko A.V., Chernyey V.V. (ed.) (2018). Naukovo-praktychnyy komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine]. 2nd ed., revision. and added. Kyiv: Yurinkom Inter. 1104 p. [in Ukrainian]
3. Konstytutsiya Ukrainy [Constitution of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> [in Ukrainian]
4. Kravchenko O.V. Psykholohichni osoblyvosti shakhraystva [Psychological features of fraud]: PhD thesis: spec. 19.00.06 / KhNUiA. Kharkiv, 2005. 21 p. [in Ukrainian]
5. Kryminalnyy kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian]
6. Pro pravovyy status inozemtsiv ta osib bez hromadyanstva [On the legal status of foreigners and stateless persons]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> [in Ukrainian]
7. Pro sudovu praktyku v spravakh pro zlochyny proty vlasnosti [On judicial practice in cases of crimes against property]: Resolution of Plenum of Supreme Court of Ukraine of 06.11.2009 No 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text> [in Ukrainian]
8. Smahliuk O.V. (2004). Shakhraystvo za kryminalnym kodeksom Ukrainy 2001 roku [Fraud under the Criminal Code of Ukraine of 2001]: PhD thesis: spec. 12.00.08 / NAIA. Kyiv, 2004. 179 p. [in Ukrainian]
9. Chayka I.M. (2021). Do pytannya pro subyekt skladu shakhraystva za KK Ukrainy [Regarding the subject of fraud under the Criminal Code of Ukraine.]. *Prava ta obovyazky lyudyny u suchasnomu sviti* [Human rights and responsibilities in the modern world]: materials of Intern. science and practice conf. (Odesa, November 12–13, 2021). Odesa, 2021. pp. 105–110. [in Ukrainian]

Оглядова стаття (Review article)

<http://doi.org/10.32752/2786-5185-2023-3-3-4-18-36>

УДК 343.974

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИКОРИСТАННЯ МАЛОЛІТНЬОГО МІГРАНТА ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ: НАЦІОНАЛЬНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

CRIMINAL LIABILITY FOR USING A MINOR MIGRANT FOR BEGGING: NATIONAL AND INTERNATIONAL LEGISLATION

Інна Рощина¹

*Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
(вул. Юрія Ілленка, 81, м. Київ, 03057)*

Inna Roschyna

*Vadym Hetman Kyiv National University of Economics
(81, Yuriya Illenka, Kyiv, Ukraine, 03057)*

Отримано: 12.06.2023. Затверджено: 08.08.2023

АНОТАЦІЯ

Однією з ключових засад вітчизняної зовнішньої політики є забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний та правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі. Ця інтеграція має велике значення для розвитку країни, покращення її економіки, зміцнення демократії та забезпечення прав людини. Ратифікація міжнародних договорів та прийняття законів сприяють створенню правової основи для реформ та вирішенню проблем, зокрема в сфері торгівлі людьми. Конфлікт та війна часто призводять до значного збільшення ризику торгівлі людьми, адже вони створюють складну ситуацію, в якій люди можуть стати вразливими перед незаконною торгівлею та експлуатацією, яка проявляється у різних формах. Тому можливість доступу до ринку праці в Європейських країнах дійсно може зменшити ризик їхньої потенційної участі в торгівлі людьми, при цьому, важливо забезпечувати

---

¹ кандидат юридичних наук, доцент; *orcid 0000-0002-3765-2091; e-mail: iar1967@ukr.net*

належний захист та підтримку біженців та переселенців. Згідно з нещодавнім аналізом, який провели ЮНІСЕФ та Координаційна група агентств ООН з протидії торгівлі людьми (ICAT), 28% виявлених жертв торгівлі людьми у всьому світі становлять діти. Щодо України експерти ЮНІСЕФ із захисту дітей вважають, що діти, ймовірно, становитимуть ще більшу частку потенційних жертв торгівлі людьми, 34% враховуючи, що вони представляють понад половину всіх біженців, які покинули країну станом на сьогодні. В умовах становлення України як правової держави особливо актуальними є проблеми дитячого бродяжництва та жебрацтва, а також втягнення дітей в антисуспільну і злочинну діяльність. При цьому найбільше страждає воля, честь і гідність дитини, а також її здоров'я. Сучасне суспільство повинно приділяти більше уваги питанням захисту дитини від негативного впливу не тільки оточуючих, а і дорослих. Державні установи та громадськість зобов'язані активно розробляти запобіжні заходи, з метою запобігання цьому негативному явищу. Як зазначалося вище, сфера запобігання злочинів, пов'язаних з використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом вимагає від учених вивчення не лише вітчизняного досвіду запобігання таким злочинам, а і аналізу ефективних зарубіжних практик подолання такого негативного явища як жебракування і використання дітей для жебракування. За даними Представництва Міжнародної організації з міграції (МОМ) — Агентства ООН з питань міграції в Україні за 30 років від торгівлі людьми в Україні постраждали близько 300 тис. осіб. Ключові аспекти, які пов'язані з використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в умовах масового вимушеного переміщення населення, окреслені в даному дослідженні, а також основні засади розв'язання даної проблеми як у національному так міжнародному законодавстві можуть стати напрямами наукових досліджень, спрямованих на формування ефективних стратегій.

Ключові слова: війна; міграція; мігрант; біженці; торгівля людьми; кримінальна відповідальність; малолітні діти; жебрацтво.

ABSTRACT

One of the key principles of the national foreign policy is to ensure Ukraine's integration into the European political, economic and legal space with the aim of gaining membership in the European Union. This integration is of great importance for the development of the country, improving its economy, strengthening democracy and ensuring human rights. Ratification of international treaties and adoption of laws contribute to creating a legal basis for reforms and solving problems, in particular in the field of human trafficking. Conflict and war often lead to a significant increase in the risk of human trafficking, as they create a complex situation in which people can become vulnerable to trafficking and exploitation, which takes many forms. Therefore, the possibility of access to the labor market in European countries can really reduce the risk of their potential participation in human trafficking, while it is important to ensure adequate protection and support for refugees and migrants. According to a recent analysis by UNICEF and the United Nations Coordination Group of Agencies Against Trafficking in Persons (ICAT), 28% of identified victims of human trafficking worldwide are children. With regard to Ukraine, UNICEF's child protection experts believe that children are likely to constitute an even greater proportion of potential victims of trafficking, 34% that they represent more than half of all refugees who have left the country to date. In the conditions of the formation of Ukraine as a legal state, the problems of child vagrancy and begging, as well as the involvement of children in anti-social and criminal activities, are particularly relevant. At the same time, the will, honor and dignity of the child, as well as his health, suffer the most. Modern society should

pay more attention to the issue of protecting the child from the negative influence not only of others, but also of adults. State institutions and the public are obliged to actively develop preventive measures in order to prevent this negative phenomenon. As mentioned above, the field of crime prevention related to the use of a minor child for begging requires scientists to study not only the domestic experience of preventing such crimes, but also the analysis of effective foreign practices to overcome such a negative phenomenon as begging and the use of children for begging. According to the Office of the International Organization for Migration (IOM) — the UN Agency for Migration in Ukraine, over 30 years, about 300,000 people have suffered from human trafficking in Ukraine. The key aspects related to the use of a minor child for begging in conditions of mass forced displacement of the population are outlined in this study, as well as the basic principles of solving this problem in both national and international legislation can become directions of scientific research aimed at the formation of effective strategies.

Key words: war; migration; migrant; refugees; human trafficking; criminal responsibility; minors; begging.

I. ВСТУП

Мільйони людей в Україні покинули свої домівки через війну з Росією. Частина виїхали за кордон, а деякі переїхали в межах держави (внутрішньо переміщені особи). З часом деякі люди вже повернулися до місць свого постійного проживання, оскільки переїжджали на певний час, а для деяких питання виїзду може постати згодом. З метою з'ясування кількості людей, які виїхали з України в перший місяць повномасштабної війни аналітичний центр CEDOS провів дослідження. Так, за оцінками Міжнародної організації з міграції (МОМ), згідно з проаналізованими даними, близько 3,6 млн осіб емігрували і ще близько 6,5 млн лишили місце свого постійного проживання та переїхали в межах країни.

Так, з України щодня виїжджало понад 150 тис. осіб, більшість з них виїхали у проміжку з 27 лютого 2022 року до 9 березня 2022 року. Значна кількість громадян України, які покинули власні домівки через війну в пошуках безпеки, часто не підозрюють про різного роду пастки, в які можуть потрапити. Сьогодні вже широко відомо, що перетинаючи кордон не варто плекати надії, що усі мешканці інших держав охоче і безкорисно допомагають нашим громадянам¹.

¹ Вимушена міграція: до яких міст і країн довелося виїхати українцям через війну. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20220331-vymushena-migracziya-do-yakyh-mist-i-krayin-dovelosya-vyihaty-ukrayinczyam-cherez-vijnu/>

Головною метою торгівлі людьми є експлуатація людини з метою наживи, тому вона може проявлятися у різних формах: трудова експлуатація; сексуальна експлуатація; використання у порнографії; продаж дитини; залучення до жебракування; проведення дослідів над людиною; вилучення органів; примусове одруження; примусова вагітність / примусове переривання вагітності; примусове удочеріння / усиновлення з метою наживи; використання у збройних конфліктах; втягнення у злочинну діяльність¹.

Особливо вразливими в таких обставинах є діти та молоді жінки. Дитину можуть викрасти прямо на вокзалі, де важко помітити викрадення дитини, а отже зупинити зловмисника або відслідкувати злочинця серед скупчення вимушених переселенців і галасу дуже важко. Переховувати її злочинці можуть дуже довго, що знижує ймовірність знайти її до мінімуму, особливо якщо злочинці добре організовані та використовують складні способи приховування. Тому, ЮНІСЕФ (Фонд ООН з дітей) вказує на серйозні ризики, з якими стикаються діти, які тікають від війни в Україні, включаючи підвищений ризик торгівлі людьми та експлуатації. Важливо розуміти, що діти, які опиняються у вразливих ситуаціях, особливо внаслідок військових конфліктів або гуманітарної кризи, можуть бути особливо піддатливі до використання злочинцями для незаконної діяльності. Однією із форм це використання цієї дитини для жебрацтва. З цією метою влада в нашій країні ратифікувала міжнародні договори і приймала низку законів, які і у довоєнний період, так і під час воєнного стану суттєво знижують рівень правопорушень у сфері торгівлі людьми, оскільки з початку війни за кордоном опинилися мільйони українців. Проблема використання малолітньої дитини для жебрацтва є проблемою і в Україні, особливо під час війни. Оскільки багато дітей втрачають рідним, свій дім і стають легкою жертвою для злочинців². Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність залишається однією з проблем, що значною мірою актуалізується в умовах сучасної

¹ 30 липня — Всесвітній день протидії торгівлі людьми. URL: <https://www.adm-km.gov.ua/?p=127971>

² Діти, які тікають від війни в Україні, наражаються на підвищений ризик торгівлі людьми та експлуатації — ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/children-fleeing-war-ukraine-heightened-risk-trafficking-and-exploitation>

суспільно-політичної ситуації в Україні¹. З метою захисту малолітніх дітей, у КК України передбачена кримінальні відповідальність за статтею 150-1 «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом».

Питання дослідження такого антисоціального явища, яким є використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, розкривалися у вітчизняних працях Ф. С. Іванова, І. М. Доляновської, Д. О. Калмикова, І. П. Лановенка, О. І. Светлова, А. В. Андрушка та інших вчених. Наукові здобутки вказаних вчених підсилили впевненості у необхідності дослідження юридичного змісту використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом задля подальшого удосконалення діючого законодавства та використання для цього іноземного досвіду.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Стаття написана на основі вивчення вітчизняних і зарубіжних літературних джерел, нормативно-правових актів щодо висвітлення проблем використання малолітніх дітей для заняття жебрацтвом як в Україні, особливо в умовах воєнного стану, так і під час міграції. Крім того, окреслені напрями подальшого удосконалення міграційної політики України, що стосуються питання використання малолітніх дітей для заняття жебрацтвом за кордоном, в тому числі, шляхом вдосконалення чинного законодавства, щодо протидії цьому небезпечному явищу. Для досягнення зазначеної мети застосовані порівняльний, системний, структурно-функціональний та інші загальнонаукові методи пізнання.

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

З початком повномасштабного вторгнення почався масовий виїзд українців за кордон. Це було спричинено загрозою особистої безпеки, економічною нестабільністю, зруйнованою інфраструктурою та іншими факторами, які змушують людей шукати безпеку та можливість в інших країнах².

¹ Веселовська Н. О. (2021) Кримінологічна характеристика та запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / МАУП. Київ. 20 с.

² Сучасне рабство: як повномасштабна війна вплинула на торгівлю людьми в Україні. URL <https://life.pravda.com.ua/society/2023/04/4/253645/>

Війна в Україні призвела до найбільшої міграційної кризи в Європі з часів Другої світової війни. Мільйони людей були вимушені залишити свої домівки через війну, невпевненість у безпеці, насильницькі дії з боку Росії. З України після 24 лютого 2022 р. виїхали понад 14,5 млн громадян, із них 11,7 млн — до країн Євросоюзу. Масштаби вимушеної міграції українців змусили країни ЄС взяти різні заходи щодо надання нашим громадянам допомоги та захисту від російської військової агресії¹.

За даними через пункти пропуску на кордонах до Польщі вже виїхали 2 144 244 особи, Румунію — 555 021, Молдову — 371 104, Угорщину — 324 397, Росію — 271 254 (проте це дані уряду Росії, які можуть бути неточними та включають людей, яких вивезли на територію примусово), Словаччину — 256 838, Білорусь — 4938 (за даними органів влади Білорусі, які можуть бути неточними і включати людей, яких вивезли примусово)².

За даними УВКБ ООН, понад 3,2 млн біженців з України зареєструвалися у Європі для отримання тимчасового захисту або подібного статусу. Серед країн Європи, в яких найчастіше реєструються — Польща (1,1 млн), Німеччина (565 тис.), Чехія (366 тис.), Іспанія (118 тис.), Болгарія (113 тис.) та Італія (97 тис.)³.

Сьогодні вже відомі факти, які свідчать, що не всі мешканці інших держав охоче і безкорисно допомагають нашим громадянам. Наприклад, коли переселенця запрошують безоплатно підвезти, пропонують безплатне житло тощо, то варто подумати, яку вигоду з таких пропозицій має ця особа. Також вкрай важливо бути дуже уважним при влаштуванні на роботу: зокрема, укладаючи трудовий договір — не варто вірити на слово невідомим людям, оскільки підписуючи цей документ не прочитавши, можна потрапити у трудове рабство. Для окремих громадян інших держав біженці є легким способом заробітку, тому нашим співвітчизникам постійно потрібно бути

¹ Баннікова К. Феномен соціальної адаптації вимушених українських мігрантів у країнах східної Європи: деякі моделі, механізми регулювання. *Migration & Law*. 2023. Vol. 3 (issues 1-2). С. 28.

² Вимушена міграція: до яких міст і країн довелося виїхати українцям через війну. URL <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20220331-vymushena-migracziya-do-yakyh-misti-krayin-dovelosya-vuyihaty-ukrayinczyam-cherez-vijnu/>

³ Вимушена міграція і війна в Україні (24 березня — 10 червня 2022). URL: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-bereznia-10-cherhvnya-2022/>

пильними та обачними. Також небезпеку представляє і нерегулярна міграція, яка має вагоме значення у структурі міграційних потоків, оскільки, є соціально небезпечним, шкідливим, протизаконним явищем, яке реально загрожує економічним інтересам і громадській безпеці держави. Нерегулярна міграція є однією з причин зростання злочинності, поширення небезпечних захворювань, розвитку підпільного ринку праці, напруженості у відносинах між державами тощо. Тому потрібно проводити дослідження та розробляти стратегії для запобігання та боротьби з цими явищами з метою попередження правопорушень в майбутньому.

Найбільш поширеною у збройних конфліктах є експлуатація людей. Вона сьогодні пов'язана з повномасштабним вторгненням держави-окупанта на територію України і стосується як чоловіків, так і жінок; друге місце за поширенням експлуатації — постраждали від трудової експлуатації; третє місце сексуальна експлуатація, жебракування та продаж дітей¹.

Навіть у довоєнні часи, коли права людини були більш захищеними, проблема торгівлі людьми не переставала бути актуальною. Таким чином, лише в 2019 р. Мінсоцполітики встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, 185 громадянам. Серед осіб, яким встановлено зазначений статус: 53 жінок, 119 чоловіків та 13 дітей (3 хлопчиків і 10 дівчаток). Протягом зазначеного періоду 65 осіб постраждало від торгівлі людьми в Україні, 120 осіб — від торгівлі людьми за кордоном. За видами експлуатації 85 осіб постраждало від трудової експлуатації, 40 осіб втягнуто у протиправну діяльність, 37 осіб від сексуальної експлуатації, 17 осіб використано у збройних конфліктах, 3 осіб використано у порнобізнесі, 1 особу залучено до жебракування, 1 особа постраждала від змішаної експлуатації (трудова та сексуальна експлуатації), 1 дитину було продано третім особам. Починаючи з 2000 р. за допомогою до громадських організацій звернулися понад 15 тис. українців, які постраждали від торгівлі людьми².

¹ Федунь Н. І. Торгівля людьми та незаконна міграція в Україні. Державна політика щодо протидії торгівлі людьми і незаконній міграції в умовах воєнного або надзвичайного стану: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (3 червня 2022 року) / упор.: Л.В. Павлик, У.О. Цмоць. Львів : ЛьДУВС, 2022. С. 189.

² Протидія торгівлі людьми. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robota-ta-zahist-prav-ditini/protidiya-torgivli-lyudmi>

Як зазначає експертка Н. Голинська, українці, які тікають від війни вразливі і це робить їх легкими жертвами організованих груп по експлуатації людей. Вони поспішають втекти, вони в стресі, а отже вони не перевіряють інформацію, часто необізнані у проблемі торгівлі людьми, і що важливо — це жінки та жінки з дітьми. Продають українців в Польщі, Росії, інших країнах ЄС, Туреччині, але існує і внутрішня торгівля людьми, тобто експлуатація праці, жебрацтво та інші форми в Україні¹.

Жінки можуть стати жертвами сексуальної експлуатації, незаконних програм сурогатного материнства, примусового жебрацтва або залучення до злочинності. Діти можуть бути об'єктами сексуальної експлуатації, незаконного усиновлення чи можуть бути примушені злочинцями до жебрацтва та злочинності. Літні та інші вразливі категорії також піддаються ризику попадання в руки експлуататорів, змушених жебракувати або використовувати в схемах шахрайства².

ЮНІСЕФ зазначає, що люди, які тікають від війни в Україні, наражаються на підвищений ризик торгівлі людьми й експлуатації. В результаті великомасштабних переміщень населення виникає хаос, яким часто прагнуть скористатися торговці людьми. Особливо вразлива група для трафікінгу та експлуатації — діти без опікунів. Зокрема, за офіційними даними ЮНІСЕФ, під час перетинання кордону з України до Румунії, тільки за перші два тижні з початку війни виявлено понад 500 дітей без супроводу. Утім, справжня кількість дітей, які покинули Україну без супроводу чи окремо від своїх опікунів, ймовірно, набагато вища, оскільки перетинання кордону було можливе навіть без документів, які посвідчували особу та підтверджували дозвіл на вивіз дитини з України³.

¹ Сучасне рабство: як повномасштабна війна вплинула на торгівлю людьми в Україні. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/04/4/253645/>

² Мовчан А. В. Особливості протидії торгівлі людьми і незаконній міграції в умовах воєнного стану. Державна політика щодо протидії торгівлі людьми і незаконній міграції в умовах воєнного або надзвичайного стану: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (3 червня 2022 року) / упор.: Л.В. Павлик, УО. Цмоць. Львів : ЛьДУВС, 2022. С.130-131

³ Діти, які тікають від війни в Україні, наражаються на підвищений ризик торгівлі людьми та експлуатації — ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/children-fleeing-war-ukraine-heightened-risk-trafficking-and-exploitation>

Отже, необхідно констатувати, що до найбільш вразливої категорії потерпілих відносять дітей. Також, за даними ЮНІСЕФ від 24 лютого 2022 р. в Україні постраждало майже 6 млн дітей шкільного віку. Понад 2 млн дітей — потребують захисту, майже 3 млн дітей — внутрішньо переміщені особи. Кожен п'ятий переселенець з України — дитина, підраховали в ООН¹.

Регіональна директорка ЮНІСЕФ у країнах Європи та Центральної Азії Афшан Хан зазначила, що війна в Україні спричиняє масові переміщення населення та потоки біженців — умови, які можуть призвести до значного сплеску торгівлі людьми. Особливо беззахисні через розділення родин перед небезпекою торгівлі людьми та експлуатації — діти, які змушені були залишити свої домівки. Тому, необхідно, щоб уряди країн регіону зробили крок вперед і вжили заходів щодо забезпечення їхньої безпеки².

Кількість незаконно вивезених до Росії дітей, з тимчасово окупованих територій України, може бути значно більшою за 19 тис., адже у захоплених регіонах перебувало щонайменше 200 тис. українських дітей — заявив Президент України В. Зеленський³.

Однією з форм торгівлі людьми є використання малолітніх для заняття жебракуванням. Дитяче жебракування може мати серйозні наслідки для дітей, такі як відсутність доступу до належного харчування, освіти, медичної допомоги та нормального життя. Діти, які займаються жебракуванням, також можуть бути піддаються ризику експлуатації, у тому числі торгівлі людьми, примусової проституції, працевлаштування в небезпечних умовах тощо. За даними МОМ, 41% дітей, які постраждали від торгівлі людьми в Україні, були експлуатовані у примусовому жебрацтві. МОМ є однією з організацій, яка

¹ Дитяче жебракування: хто за цим стоїть, куди йдуть гроші і що робити, якщо стали свідком експлуатації. URL: <https://tsn.ua/exclusive/dityache-zhebrakuvannya-hto-za-cim-stoyit-kudi-ydut-groshi-i-scho-robiti-yakscho-stali-svidkom-ekspluatatsiyi-2171713.html>

² Волкова Ю. А. Протидія трафікінгу в умовах воєнного стану, Особливості протидії торгівлі людьми і незаконній міграції в умовах воєнного стану. Державна політика щодо протидії торгівлі людьми і незаконній міграції в умовах воєнного або надзвичайного стану: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (3 червня 2022 року) / упор.: Л.В. Павлик, У.О. Цмоць. Львів : ЛьДУВС, 2022. С.54-55

³ Скільки українських дітей депортовано в Росію: Зеленський розкрив моторошні дані. URL: <https://www.unian.ua/society/skilki-ukrajinskih-ditey-deportovano-v-rosiyu-zelenskiy-rozkriv-motoroshni-dani-12255303.html>

займається моніторингом і дослідженням проблеми торгівлі людьми та експлуатації дітей у різних країнах¹.

Одна з найпоширеніших форм експлуатації включає залучення дітей на вулицях, вокзалах, підземних переходах, у громадському транспорті просити милостиню. Навіть немовлят для цього можуть використовувати, які на руках у дорослих жінок годинами перебувають у сонному чи несвідомому стані².

За даними Гельсінської спілки, не зважаючи на існування значної кількості нормативно правових актів, що регулюють різні аспекти захисту прав дітей, «сьогодні дуже мало правових норм, які встановлюють особливості правового регулювання права дітей в умовах збройного конфлікту»³.

Багато держав приймають заходи для боротьби з дитячим жебракуванням, такі як надання соціальної підтримки сім'ям, які знаходяться в уразливому становищі, створення програм освіти та розвитку для дітей, протидія експлуатації дітей, а також забезпечення належного догляду за дітьми, які можуть перебувати в уразливому становищі.

В Україні, як і в інших правових держав, цей напрям контролюється законодавством, а саме існує кримінальна відповідальність, яка передбачена Кримінальним кодексом України, зокрема статтею 150-1 «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом»⁴.

Так, у статті 150-1 КК України передбачена кримінальна відповідальність за саме організацію жебрацтва задля отримання вигоди. Особливої небезпеки цьому кримінальному правопорушенню надає те, що воно вчиняються організованими злочинними групами, які

¹ Дитяче жебракування: хто за цим стоїть, куди йдуть гроші і що робити, якщо стали свідком експлуатації. URL: <https://tsn.ua/exclusive/dityache-zhebrakuvannya-hto-za-cim-stoyit-kudi-ydut-groshi-i-scho-robiti-yakscho-stali-svidkom-ekspluatatsiyi-2171713.html>

² Кабакчей І. А. (2022). Відмежування «використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» від «втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність» у кримінальному законодавстві України. Захист прав дитини в умовах військової агресії: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 23 черв. 2022 р.). Одеса: Вид-во «Юридика». С. 117–120

³ Андрусишин Р. М. (2022). Захист прав дітей на окупованих територіях: українські реалії. Державна політика щодо протидії торгівлі людьми і незаконній міграції в умовах воєнного або надзвичайного стану: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (3 червня 2022 року) / упор.: Л.В. Павлик, У.О. Цмоць. Львів : ЛьДУВС. С. 15.

⁴ Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

не нехтують навіть тим, що залучають до збирання пожертв не лише пригночених, знедолених, хворих людей, а й дітей, при чому таке залучання часто супроводжується й вчиненням інших кримінальних правопорушень, наприклад незаконне позбавлення волі або викрадення людини, торгівля людьми тощо. Враховуючи це, дослідження правової природи організації жебрацтва дійсно є дуже важливим. Воно може сприяти розробленню більш ефективних стратегій і політик для протидії організованій злочинності, яка використовує жебрацтво як частину своїх злочинних схем. Такі дослідження можуть також допомогти удосконалити законодавство та правопорядок для кращого захисту громадян від цієї небезпеки¹.

А. В. Андрушко в своїх дослідженнях, запропонував кримінологічний портрет особи злочинця, який використовує малолітню дитину для заняття жебрацтвом: це громадянка України (95%), жінка (93%), у віці 30–39 років (43,5%), без будь-якої освіти (43,1%), ніде не працює (100%), не перебуває у шлюбі (79%), раніше не судима (90%), якій притаманні такі негативні риси, як: користолюбство, егоїзм, небажання працювати, безвідповідальність, недалекоглядність, відсталість, вузькість та обмеженість поглядів і життєвих установок, а також вміння переконувати інших, підприємливість тощо. Шляхом узагальнення даних про 120 малолітніх потерпілих, яких використовували для заняття жебрацтвом, науковцем було проаналізовано характерні особливості жертв аналізованого кримінального правопорушення та встановлено, що в абсолютній більшості випадків малолітніх дітей для заняття жебрацтвом використовували їхні батьки: матері (81%) та батьки (3%). Серед інших осіб, винних у цьому кримінальному правопорушенні, є бабусі дітей (9%), співмешканці їхніх матері чи батька (4%), тітки (дядьки), які замінювали дитині батьків (3%)².

Також Г. В. Дан, провівши дослідження зазначила, що понад 53% осіб, які використовували малолітню дитину для заняття жебрацтвом, є представниками ромської національності. Це у свою чергу вимагає

¹ Ільченко С. Ю. (2017). Актуальні питання протидії жебрацтву. *Право і суспільство*. № 3-2. С. 177.

² Андрушко А. В. (2020). Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінологічна характеристика та основні напрями запобігання. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2. С. 287–293.

від науки розробки індивідуально-кримінологічних заходів, які матимуть вузьку спрямованість. Україна не унікальна у тому, що значна частина жебраків є представниками ромської нації, аналогічні проблеми турбують і країни Європейського союзу¹.

Можна констатувати, що значна частина випадків використання малолітньої діти для заняття жебрацтвом, на жаль, залишається латентною. Оскільки, менше уваги приділяється протидії вказаним посяганням і, як наслідок, це не може не позначитися на кількості зареєстрованих випадків вчинення даного кримінального правопорушення. Про це свідчать випадки, коли діти під виглядом «волонтерства» збирають гроші на лікування хворої дитини, а потім, в кінці дня з'являється доросла людина, якій вони передають зібрані за день кошти².

Сфера запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, вимагає від учених вивчення не лише вітчизняного досвіду запобігання такій протравній діяльності, а й аналізу ефективних зарубіжних практик подолання такого негативного явища як жебракування. Саме вивчення вітчизняного досвіду та аналіз ефективних зарубіжних практик дійсно є важливим для розробки ефективних стратегій запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з використанням малолітніх дітей для жебрацтва. Досвід інших країн може надати цінних уроків та інноваційних підходів, які можуть бути адаптовані та застосовані в умовах України. Деякі країни мають розвинену систему швидкого реагування на ситуації, коли діти опиняються на вулицях. Ця система включає соціальних працівників, поліцію, працівників служби дитячої підтримки, які оперативно реагують на ситуації з дітьми та надають їм допомогу.

У цьому плані може бути корисним досвід Швеції у протидії жебракуванню. Саме у Швеції запроваджено дозвіл на жебракування. Щоб отримати відповідний дозвіл жебраки повинні або звернутися до відділення поліції або заповнити електронну форму онлайн. Вартість дозволу складає 250 шведських крон (еквівалент 23 євро), крім того

¹ Дан Г. В. (2020). Запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / НАВС. Київ. 227 с.

² Жебрацтво під прикриттям. URL: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/zhebractvo-pid-prikrittyam/>

буде стягуватися адміністративний збір. Заявник повинен мати шведський номер соціального страхування і перебувати на території країни легально. Звісно, що вказаний захід опосередковано стосується жебрацтва малолітніми дітьми, але певним чином його можна екстраполювати в Україні в частині контролю за жебраками і категоричною забороною використання малолітніх дітей для заняття жебрацтвом. У зарубіжних країнах по різному підходять до вирішення проблеми запобігання жебрацтву. У тому числі використанню для жебрацтва малолітніх дітей. Наступні приклади також заслуговує уваги. У кримінальному законодавстві Іспанії міститься норма про відповідальність за торгівлю людьми задля заняття жебрацтвом, кримінальне законодавство Болгарії містить норми про відповідальність за самовільне викрадення дитини або утримання чужої дитини шляхом насильства, погрози чи обману з наміром використовувати її для заняття жебрацтвом або змушування її до цієї діяльності¹.

Кримінальне законодавство окремих зарубіжних країн передбачає кримінально-правові норми за втягнення неповнолітніх в жебрацтво та використання малолітніх для заняття жебрацтвом. Так, у статті 253 КК Голландії говориться: «Особа, яка передає іншій особі або залишає під контроль іншої особи дитину молодше 12 років, по відношенню до якої у неї є законні повноваження, при цьому знаючи, що вона буде використана у цілях жебракування, у якості натурщика, пов'язаних з ризиком, або у роботі, небезпечній чи шкідливій для здоров'я, підлягає покаранню...». У частині першій статті 233 КК Іспанії говориться: «Особа, які таємно використали чи надали малолітніх або недієздатних осіб для заняття жебрацтвом, караються...», а у частині другій цієї статті говориться: «Якщо ці дії супроводжувалися торгівлею малолітніми або недієздатними особами, жорстоким з ними поведінням або залякуванням, а також примушуванням до вживання шкідливих для здоров'я речовин, то призначається покарання...»².

Стаття 227-20 КК Франції передбачає, що «пряме підбурювання неповнолітньої особи до заняття жебрацтвом карається 2 роками

¹ Тульчевська М. М. Деякі питання щодо запобігання жебрацтву дітей в Україні. Університетські кримінально-правові та криминологічні читання: зб. тез доп. I Всеукр. курсант-студент. наук.-практ. конф. (Харків, 16 черв. 2017 р.). Харків: ХНУВС, 2017. С. 149.

² Дан Г. В. (2020). Запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / НАВС. Київ. 227 с.

тюремного ув'язнення і штрафом у розмірі 300 000 франків», а частиною другою цієї статті передбачено, що: «Якщо мова йде про неповнолітню особу у віці до 15 років, злочинна дія, визначена даною статтею, карається 3 роками тюремного ув'язнення і штрафом у розмірі 500 000 франків»¹.

Отже, аналіз доктрини та практики дає змогу констатувати, що основні причини зростання жебрацтва можуть бути пов'язані з різними соціально-політичними та економічними факторами, серед яких варто виділити такі:

- соціально-політичні перетворення: політичні кризи, конфлікти та зміни управління можуть сприяти руйнуванню економічних та соціальних структур, зниженню державної підтримки і послуг для вразливих груп населення, зокрема дітей;
- знецінення інституту сім'ї: розпад сімей, батьківські конфлікти, насильство вдома можуть призвести до бездоглядності дітей і зростання кількості бездомних дітей;
- втрата фундаментальних цінностей: зміни в культурі і ціннісних орієнтаціях суспільства можуть призвести до втрати уваги до питань допомоги вразливим групам і зменшення соціальної відповідальності;
- економічні проблеми: економічна нестабільність, безробіття і недостатність соціальних програм можуть призвести до того, що сім'ї не можуть забезпечити своїм дітям належні умови життя;
- система допомоги: недостатність або неефективність системи соціальної допомоги може призвести до того, що діти втрачають захист і опіку;
- комерціалізація та експлуатація: висока безробіття та економічна вразливість можуть призвести до того, що діти стають жертвами комерційної та кримінальної експлуатації, включаючи дитячу працю, трафікінг та інші форми зловживання;
- брак доступу до освіти та послуг: недостатність доступу до якісної освіти, медичної допомоги та інших послуг може

¹ Семчук Н. О. (2011). Суб'єкт та суб'єктивна сторона залучення неповнолітніх до заняття жебрацтвом за законодавством України та деяких зарубіжних країн. Вісник Академії адвокатури України. № 2(21). С. 115.

призвести до негативних наслідків для дітей і зростання їхньої бездоглядності.

Ці фактори можуть взаємодіяти та посилювати один одного, що призводить до складних проблем бездомності та жебрацтва, зокрема серед дітей. Однак важливо пам'ятати, що кожна ситуація може бути унікальною і вимагає комплексного підходу для вирішення.

IV. ВИСНОВКИ

Враховуючи шкоду, яка завдається кримінальними правопорушеннями з використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, їх вивчення має наукову та практичну значущість, особливо з метою розробки програм профілактики, спрямованих на захист дітей вразливих груп від втягнення в жебрацтво та протиправну діяльність. Подальше вдосконалення діяльності органів, які здійснюють боротьбу з використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, неможливе без створення правової бази для виявлення та усунення причин та умов цього виду кримінальних правопорушень, а також подолання бідності у Україні. Ці заходи можуть включати соціальні кампанії, просвіту та навчання дітей навичкам, що допоможуть їм уникнути цієї небезпеки.

Важливо включити громадські організації, неприбуткові організації та місцеві ініціативи в боротьбу з дитячим бродяжництвом і жебрацтвом. Це допоможе залучити широкий коло людей до роботи над цією проблемою та забезпечить більші можливості для успішного впровадження відповідних запобіжних програм.

Обмін досвідом і співпраця з міжнародними організаціями та іншими країнами можуть сприяти розробці спільних підходів та координації зусиль у боротьбі з дитячим бродяжництвом та жебрацтвом на глобальному рівні.

Реалізація цих практик та уроків у контексті української дійсності може допомогти ефективніше забезпечити захист дітей від небезпечних ситуацій та зберегти їхнє фізичне та психологічне здоров'я.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Андрусишин Р.М. (2022). Захист прав дітей на окупованих територіях: українські реалії. Державна політика щодо протидії торгівлі людьми і незаконній міграції в умовах воєнного або надзвичайного стану: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 3 черв. 2022 р.) / упор.: Л.В. Павлик, УО. Цмоць. Львів : ЛьДУВС. С. 15–17.
2. Андрушко А.В. (2020). Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінологічна характеристика та основні напрями запобігання. Юридичний науковий електронний журнал. № 2. С. 287–293.
3. Баннікова К. (2023). Феномен соціальної адаптації вимушених українських мігрантів у країнах східної Європи: деякі моделі, механізми регулювання. *Migration & Law*. Vol. 3 (issues 1-2). С. 28–41.
4. Веселовська Н.О. (2021). Кримінологічна характеристика та запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / МАУП. Київ. 20 с.
5. Вимушена міграція: до яких міст і країн довелося виїхати українцям через війну. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20220331-vymushena-migracziya-do-yakuh-mist-i-krayin-dovelosya-vyihaty-ukrayinczyam-cherez-vijnu/>
6. Вимушена міграція і війна в Україні (24 березня — 10 червня 2022 р.). URL: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-bereznya-10-cherhvnya-2022/>
7. Волкова Ю.А. (2022). Протидія трафікінгу в умовах воєнного стану, Особливості протидії торгівлі людьми і незаконній міграції в умовах воєнного стану. Державна політика щодо протидії торгівлі людьми і незаконній міграції в умовах воєнного або надзвичайного стану: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 3 черв. 2022 р.) / упор.: Л.В. Павлик, УО. Цмоць. Львів : ЛьДУВС. С. 53–57.
8. Дан Г.В. (2020). Запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / НАВС. Київ. 227 с.
9. Діти, які тікають від війни в Україні, наражаються на підвищений ризик торгівлі людьми та експлуатації — ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/children-fleeing-war-ukraine-heightened-risk-trafficking-and-exploitation>
10. Дитяче жебракування: хто за цим стоїть, куди йдуть гроші і що робити, якщо стали свідком експлуатації. URL: <https://tsn.ua/exclusive/dityache-zhebrakuvannya-hto-zacim-stoyit-kudi-yduty-groshi-i-scho-robiti-yakscho-stali-svidkom-ekspluataciyi-2171713.html>
11. Жебрацтво під прикриттям. URL: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/zhebractvo-pid-prikrittyam/>
12. Ільченко С.Ю. (2017). Актуальні питання протидії жебрацтву. Право і суспільство. № 3-2. С. 176–180.
13. Кабакчей І.А. (2022). Відмежування «використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» від «втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність» у кримінальному законодавстві України. Захист прав дитини в умовах військової агресії: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 23 черв. 2022 р.). Одеса: Вид-во «Юридика». С. 117–120.
14. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
15. Мовчан А.В. (2022). Особливості протидії торгівлі людьми і незаконній міграції в умовах воєнного стану. Державна політика щодо протидії торгівлі людьми і незаконній міграції в умовах воєнного або надзвичайного стану: матер. Міжнар.

- наук.-практ. конф. (Львів, 3 черв. 2022 р.) / упор.: Л.В. Павлик, УО. Цмоць. Львів : ЛьДУВС. С. 129–134.
16. Протидія торгівля людьми. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robotata-zahist-prav-ditini/protidiya-torgivli-lyudmi>
  17. Семчук Н.О. (2011). Суб'єкт та суб'єктивна сторона залучення неповнолітніх до заняття жебрацтвом за законодавством України та деяких зарубіжних країн. Вісник Академії адвокатури України. № 2(21). С. 113–118.
  18. Скільки українських дітей депортовано в Росію: Зеленський розкрив моторошні дані. URL: <https://www.unian.ua/society/skilki-ukrajinskih-ditey-deportovano-v-rosiyu-zelenskiy-rozkriv-motoroshni-dani-12255303.html>
  19. Сучасне рабство: як повномасштабна війна вплинула на торгівлю людьми в Україні. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/04/4/253645/>
  20. Тульчевська М.М. (2017). Деякі питання щодо запобігання жебрацтву дітей в Україні. Університетські кримінально-правові та кримінологічні читання: зб. тез доп. І Всеукр. курсант-студент. наук.-практ. конф. (Харків, 16 черв. 2017 р.). Харків: ХНУВС. С. 147–151.
  21. Федунь Н.І. (2022). Торгівля людьми та незаконна міграція в Україні. Державна політика щодо протидії торгівлі людьми і незаконній міграції в умовах воєнного або надзвичайного стану: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 3 черв. 2022 р.) / упор.: Л.В. Павлик, УО. Цмоць. Львів: ЛьДУВС. С. 187–191.
  22. 30 липня — Всесвітній день протидії торгівлі людьми. URL: <https://www.adm-km.gov.ua/?p=127971>

REFERENCES

1. Andrusyshyn R.M. (2022). Zakhyst prav ditey na okupovanykh terytoriyakh: ukrayinski realiyi [Protection of children's rights in the occupied territories: Ukrainian realities]. *Derzhavna polityka shchodo protydyi torhivli lyudmy i nezakonnny mihratsiyi v umovakh voyennoho abo nadzvychaynoho stanu* [State policy on combating human trafficking and illegal migration in conditions of war or emergency]: mater. Intern. science and practice conf. (Lviv, June 3, 2022). Lviv: LDUVS. pp. 15–17. [in Ukraine]
2. Andrushko A.V. (2020). Vykorystannya malolitn'oyi dytyny dlya zanyattya zhebratstvom: kryminolohichna kharakterystyka ta osnovni napryamy zapobihannya [Using an underage child for begging: criminological characteristics and main areas of prevention]. *Legal scientific electronic journal*. No 2. pp. 287–293. [in Ukraine]
3. Bannikova K. (2023). Fenomen sotsial'noyi adaptatsiyi vymushenykh ukrayins'kykh mihrantiv u krayinakh skhidnoyi Yevropy: deyaki modeli, mekhanizmy rehulyuvannya [The phenomenon of social adaptation of forced Ukrainian migrants in Eastern European countries: some models, regulatory mechanisms]. *Migration & Law*. Vol. 3 (issues 1-2). pp. 28–41. [in Ukraine]
4. Veselovska N.O. (2021). Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannya vtyahnennyu nepovnoolitnikh u protypravnu diyalnist [Criminological characteristics and prevention of involvement of minors in illegal activities]: PhD thesis: spec. 12.00.08 / MAUP. Kyiv. 20 p. [in Ukraine]
5. Vymushena mihratsiya: do yakykh mist i krayin dovelosya vyyikhaty ukrayintsyam cherez vinyu [Forced migration: to which cities and countries Ukrainians had to leave because of the war]. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20220331-vymushena-migracziya-do-yakyh-mist-i-krayin-dovelosya-vyyihaty-ukrayinczyam-cherez-vinyu/> [in Ukraine]

6. Vymushena mihratsiya i viyna v Ukraini (24 bereznya — 10 chervnya 2022 r.) [Forced migration and war in Ukraine (March 24 — June 10, 2022)]. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-bereznya-10-chervnya-2022/> [in Ukraine]
7. Volkova Yu.A. (2022). Protydiya trafikinhу v umovakh voyennoho stanu, Osoblyvosti protydiyi torhivli lyudmy i nezakonnij mihratsiyi v umovakh voyennoho stanu [Anti-trafficking under martial law, Features of anti-trafficking and illegal migration under martial law]. *Derzhavna polityka shchodo protydiyi torhivli lyudmy i nezakonnij mihratsiyi v umovakh voyennoho abo nadzvychajnoho stanu* [State policy on combating human trafficking and illegal migration in conditions of war or emergency]: mater. Intern. science and practice conf. (Lviv, June 3, 2022). Lviv: LDUVS. pp. 53–57. [in Ukraine]
8. Dan G.V. (2020). Zapobihannya vykorystannyu malolitnoyi dytyny dlya zanyattya zhebratstvom v Ukraini [Prevention of the use of minor children for begging in Ukraine]: PhD thesis: spec. 12.00.08 / NAVS. Kyiv. 227 p. [in Ukraine]
9. Dity, yaki tikayut vid viyny v Ukraini, narazhayutsya na pidvyshcheny ryzyk torhivli lyudmy ta ekspluatatsiyi — YNISEF [Children fleeing war in Ukraine are at increased risk of trafficking and exploitation — UNICEF]. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/children-fleeing-war-ukraine-heightened-risk-trafficking-and-exploitation> [in Ukraine]
10. Dityache zhebrakuvannya: khto za tsym stoyit, kudy ydut hroshi i shcho robyty, yakshcho staly svidkom ekspluatatsiyi [Child begging: who is behind it, where does the money go and what to do if you witness exploitation]. URL: <https://tsn.ua/exclusive/dityache-zhebrakuvannya-hto-za-cim-stoyit-kudy-ydut-groshi-i-scho-robiti-yakscho-stali-svidkom-ekspluatatsiyi-2171713.html> [in Ukraine]
11. Zhebratstvo pid prykryttiam [Begging under cover]. URL: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/zhebratstvo-pid-prikryttiam/> [in Ukraine]
12. Ilchenko S.Yu. (2017). Aktualni pytannya protydiyi zhebratstvu [Actual issues of combating begging]. *Law and society*. No 3-2. pp. 176–180. [in Ukraine]
13. Kabakchei I.A. (2022). Vidmezhuвання «vykorystannya malolitnoyi dytyny dlya zanyattya zhebratstvom» vid «vtyahennya nepovnolitnikh u protypravnu diyalnist» u kryminalnomu zakonodavstvi Ukrainy [Separation of «using a minor child for begging» from «involvement of minors in illegal activities» in the criminal legislation of Ukraine]. *Zakhyst prav dytyny v umovakh viys'kovoyi ahresiyi* [Protection of children's rights in conditions of military aggression]: mater. Intern. science and practice conf. (Odesa, June 23, 2022). Odesa: Yuridyka Publishing House. pp. 117–120. [in Ukraine]
14. Criminal Code of Ukraine: Code of Ukraine of 05.04.2001 No 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukraine]
15. Movchan A.V. (2022). Osoblyvosti protydiyi torhivli lyud'my i nezakonnij mihratsiyi v umovakh voyennoho stanu [Peculiarities of combating human trafficking and illegal migration under martial law]. *Derzhavna polityka shchodo protydiyi torhivli lyud'my i nezakonnij mihratsiyi v umovakh voyennoho abo nadzvychajnoho stanu* [State policy on combating human trafficking and illegal migration in conditions of war or emergency]: mater. Intern. science and practice conf. (Lviv, June 3, 2022). Lviv: LDUVS. pp. 129–134 [in Ukraine]
16. Protydiya torhivlya lyudmy [Anti-human trafficking]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robota-ta-zahist-prav-ditini/protidiya-torgivli-lyudmi> [in Ukraine]
17. Semchuk N.O. (2011). Subyekt ta subyektivna storona zaluchennya nepovnolitnikh do zanyattya zhebratstvom za zakonodavstvom Ukrainy ta deyakykh zarubizhnykh krayin

- [The subject and the subjective side of the involvement of minors in begging according to the legislation of Ukraine and some foreign countries]. *Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine*. No 2(21). pp. 113–118. [in Ukraine]
18. Skilky ukrayinskykh ditey deportovano v Rosiyu: Zelenskyi rozkryv motoroshni dani [How many Ukrainian children have been deported to Russia: Zelenskyi disclosed the scary data]. URL: <https://www.unian.ua/society/skilki-ukrajinskih-ditey-deportovano-v-rosiyu-zelenskiy-rozkryv-motoroshni-dani-12255303.html> [in Ukraine]
  19. Suchasne rabstvo: yak povnomasshtabna viyna vplynula na torhivlyu lyudmy v Ukraini [Modern Slavery: How Full-Scale War Affected Human Trafficking in Ukraine]. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/04/4/253645/> [in Ukraine]
  20. Tulchevska M.M. (2017). Deyaki pytannya shchodo zapobihannya zhebratstvu ditey v Ukraini [Some questions regarding the prevention of child begging in Ukraine]. *Universytetski kryminalno-pravovi ta kryminolohichni chytannya [University criminal law and criminological readings]*: coll. theses add. I science and practice conf. (Kharkiv, June 16, 2017). Kharkiv: KhNUVS. pp. 147–151. [in Ukraine]
  21. Fedun N.I. (2022). Torhivlya lyudmy ta nezakonna mihratsiya v Ukraini [Human trafficking and illegal migration in Ukraine]. *Derzhavna polityka shchodo protydyi torhivli lyud'my i nezakonnij mihratsiyi v umovakh voyennoho abo nadzvychaynoho stanu [State policy on combating human trafficking and illegal migration in conditions of war or emergency]*: mater. Intern. science and practice conf. (Lviv, June 3, 2022). Lviv: LDUVS. pp. 187–191. [in Ukraine]
  22. 30 lypnya — Vsesvitniy den protydyi torhivli lyudmy [July 30 is World Day Against Human Trafficking]. URL: <https://www.adm-km.gov.ua/?p=127971> [in Ukraine]

Оглядова стаття (Review article)

<http://doi.org/10.32752/2786-5185-2023-3-3-4-37-52>

УДК 325.14:314.74(477)

МІГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ ВНАСЛІДОК ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

MIGRATION OF THE POPULATION DUE TO FULL- SCALE MILITARY AGGRESSION AGAINST UKRAINE

*Наталія Коломієць¹, **Віталій Голець²

*Національний університет «Чернігівська політехніка»

(вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14000)

**Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

(вул. П. Полуботка, 53, м. Чернігів, 14013)

*Natalia Kolomiyets, **Vitaliy Goletc

*National Academy of Internal Affairs

(95, Shevchenko, Chernihiv, Ukraine, 14000)

**T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"

(53, Polubotka, Chernihiv, Ukraine, 14013)

Отримано: 16.07.2023. **Затверджено:** 28.08.2023

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлюються зміни у міграційній ситуації в Україні після повномасштабного військового вторгнення російської федерації, створення на основі її аналізу пропозицій щодо вдосконалення міграційної політики. Визначається, що після повномасштабного військового вторгнення 24 лютого 2022 р. Україна стикнулася з небаченими в своїй новітній історії викликами. Військова агресія проти України призвела до появи небаченої з часів II Світової війни міграції населення України. Із здобуттям 24 серпня 1991 р. Україною незалежності міграція пройшла свою певну еволюцію: спочатку переміщення мали переважно етнічний характер (через

---

¹ доктор юридичних наук, професор; orcid 0000-0001-5609-2651; e-mail: kolomiyetsn@ukr.net

² кандидат історичних наук, доцент; orcid 0000-0001-9308-1361; e-mail: vgoletc@gmail.com

розпад СРСР) повернення на Батьківщину українців та кримських татар, колишніх політично репресованих і, з часом, соціально-економічні фактори міграції стали вирішальними. Внаслідок війни міграція з України за кордон стала для багатьох українців єдиною можливою для порятунку свого життя та рідних. Хоча тимчасова міграція залишається переважаючою моделлю міграційної поведінки, але одночасно зростає тенденція до перетворення тимчасової міграції у постійну, що загрожує неминучою втратою частини інтелектуального і трудового потенціалу. Пропонується здійснення термінового формування державної адекватної міграційної політики та законодавства, що сприятиме забезпеченню врегульованої та безпечної міграції, захисту прав мігрантів і створення безпекових, економічних і соціальних передумови для повернення українців на Батьківщину.

Ключові слова: міграція; міграційна політика; військова агресія; Україна.

ABSTRACT

The article highlights the changes in the migration situation in Ukraine after the full-scale military invasion of the Russian Federation, and proposes proposals for improving migration policy based on its analysis. It is determined that after the full-scale military invasion on February 24, 2022, Ukraine faced unprecedented challenges in its modern history. The military aggression against Ukraine has led to an unprecedented migration of the Ukrainian population since World War II. After Ukraine gained independence on August 24, 1991, Ukraine gained its independence on 24 November 1991, migration went through a certain evolution: at first, movements were mainly ethnic (due to the collapse of the USSR), Ukrainians and Crimean Tatars, formerly politically repressed, returned to their homeland, and, over time, socio-economic factors of migration became decisive. As a result of the war, migration from Ukraine abroad became the only option for many Ukrainians to save their lives and families. Although temporary migration remains the predominant model of migration behavior, there is a growing tendency for temporary migration to turn into permanent migration, which threatens to inevitably lead to the loss of a part of the intellectual and labor potential. The author proposes to urgently formulate an adequate state migration policy and legislation that will help ensure regulated and safe migration, protect the rights of migrants and create security, economic and social preconditions for the return of Ukrainians to their homeland.

Key words: migration; migration policy; military aggression; Ukraine.

I. ВСТУП

Найбільш поширеними причинами та наслідками і, в той же час, чинниками уніфікації, урбанізації, глобалізації та зростання військових конфліктів в останні 30 років є збільшення масштабів переміщень населення. Обсяги міжнародної міграції стрімко збільшуються і в абсолютних, і у відносних величинах, на жаль, біженці та вимушено переміщені особи стали ознакою всіх цивілізованих та економічно розвинутих держав. Відкритість до світу, з одного боку, і бажання світу нам допомогти забезпечила громадянам України нові можливості,

але з іншого, — створила нові ризики, пов'язані передусім з масовим виїздом українців за кордон.

Сьогодні перед країною як ніколи гостро стоїть проблема розроблення державної міграційної політики, здатної їх мінімізувати і, водночас, сприяти використанню позитивного досвіду міграції. Виконати його в умовах воєнної агресії проти України, дефіциту ресурсів економічних негараздів, надзвичайно складно, але життєво важливо для України.

В епоху незалежності разом із змінами міграційної ситуації, імplementацією міжнародних стандартів, накопиченням досвіду, розвивалася міграційна політика держави. Враховуючи значення міграції та міграційної політики для соціально-економічної і демографічної ситуації, її міжнародних відносин, вивчення історії процесів переміщення населення, а також формування правових і політичних механізмів ефективного управління ними важливою передумовою постає забезпечення науково обґрунтованого підходу до удосконалення політики держави у сфері міграції.

В Україні опубліковано численні праці з питань міграції та міграційної політики, автори яких, зокрема, Б. Бабін, Е. Лібанова, Ю. Курилюк, О. Малиновська, С. Пирожков, О. Позняк, М. Романюк, О. Хомра, С. Чехович та інші вивчали нагальні міграційні проблеми країни, пропонували своє бачення їх урегулювання засобами державної політики. В той же час, досліджень, присвячених масовій міграції населення України і внаслідок військової агресії проти України, досі замало.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Наукова розвідка базується на вивченні та рефлексії вітчизняних і зарубіжних літературних джерел, результатів соціологічних досліджень, статистичних даних як державних органів влади (Державна міграційна служба, Державна прикордонна служба, Державна судова адміністрація та ін.), так і міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, Світовий банк) і недержавних дослідницьких центрів, актів права. Її мета полягає у висвітленні та аналізі змін міграційної як до 24 лютого 2022 року, так і після початку широкомасштабної військової агресії проти України, а також формування пропозицій подальшого удосконалення міграційної політики України. Для її досягнення застосовані

соціологічний, історичний, системний, структурно-функціональний та інші загальнонаукові методи пізнання.

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Війна Росії проти України докорінно змінила життя переважної більшості населення — це декларують 82% опитаних за даними дослідницької компанії Gradus Research. І хоча 61% українців залишилися на своєму постійному місці проживання, інші були змушені переїхати до безпечніших місць. З них 82% мігрували в межах області чи України, тоді як 18% переїхали за кордон. Переважна більшість мігрантів — мешканці східних областей.

Майже половина мігрантів вже змогли повернутися додому: 40% українців були змушені покинути своє постійне місце проживання, з них 18% — повернулися. Це в більшій мірі стосується жителів північних областей і Києва.

На запитання про наміри переміститися далі у разі загострення ситуації більшість українців (60%) відповідають, що планують залишатися там, де зараз перебувають. Серед тих, хто все ж планує в разі ускладнення ситуації їхати далі від епіцентру подій, 21% українців мають намір переміститися в межах України, і лише 7% планують виїзд за кордон (цей показник є найнижчим за весь період замірів від початку війни). Проте рівень намірів щодо виїзду за кордон серед жителів західних областей майже вдвічі вищий за вибірку загалом.

Третина респондентів (32%), які були змушені через війну переміститися за кордон, декларують свій намір повернутися в Україну за першої можливості. 10% зовнішніх мігрантів схильні вважати, що поїхали назавжди. Переважна більшість з них — вихідці із західних областей України у віці 25–34 роки.

При цьому майже половина опитаних (47%) вагаються із відповіддю, оскільки ще не прийняли остаточного рішення. Їхня кількість у порівнянні з попередньою хвилею дослідження (липень 2022 р. — 24%) зростає вдвічі.

«Варто також зазначити, що віра в перемогу України залишається на високому рівні із перших днів повномасштабної війни: наразі 87% українців абсолютно або скоріше впевнені, що Україна здатна відбити напад російської федерації. Головними запоруками перемоги України

громадяни вважають військову допомогу країн Заходу та міць Збройних Сил України», — зазначають в Gradus Research¹.

Еміграція значної кількості українців через повномасштабне російське вторгнення постала гуманітарним і економічним викликом не лише для України, а й для держав-партнерів, що прийняли мільйони вимушено переміщених осіб. Від 24 лютого 2022 року минуло вже понад 1,5 роки. Частина українців, які виїхали за кордон, повернулися додому, хтось інтегрувався у суспільство нової для себе країни, але є й ті, хто лише зараз виїжджає за межі України. І, судячи з опрацьованих нами відкритих даних, кількість тих, хто зараз емігрує, збільшується.

Очевидним є той факт, що повернення додому мільйонів громадян України постає питанням національної безпеки та вимагатиме надзусиль від української влади, бізнесу, громадськості і держав-партнерів. Першочерговим завданням є створення сприятливих безпекових, економічних і гуманітарних умов.

Спробуємо з'ясувати, яка кількість громадян України перебуває за кордоном і на Батьківщині. Незважаючи на значний обсяг даних, неможливо достатньо точно встановити, скільки українців зараз перебуває за кордоном. Проте вже сьогодні можливо стверджувати, що ця кількість і далі збільшується, і в переважній більшості через регулярні терористичні ракетні і дроніві атаки росії на цивільну інфраструктуру міст і сіл України.

Чи можливо встановити, якою була кількість українців до 24 лютого 2022 року? Демографічна ситуація — один із найскладніших викликів, з якими стикнулася Україна з часу встановлення незалежності в 1991 році. Переважання смертності над народжуваністю, низький коефіцієнт народжуваності як наслідок техногенної катастрофи на Чорнобильській АЕС 26 квітня 1986 року, значна еміграція населення та кризова соціально-економічна ситуація, падіння промислового виробництва, відсутність робочих місць зробили депопуляцію складною соціальною, економічною і політичною проблемою України.

¹ Матяш Т. (2023). Кожен третій українець став мігрантом за 11 місяців війни, — дослідження Gradus Research.

Більше того швидкі і не завжди продумані реформи, які закінчувалися в переважній більшості без доведення до логічного завершення у зв'язку і зміною владних команд призвели до руйнації системи державного статистичного обліку. Останній повний і єдиний з часу здобуття незалежності перепис населення в Україні проводився у 2001 році¹. За встановленою практикою і згідно з рекомендаціями ООН переписи населення у більшості країн світу проводяться раз на десять років. Принципи та рекомендації ООН визначають, що саме переписи населення є унікальним джерелом соціально-демографічних даних і дають змогу отримати найдетальнішу інформацію щодо різноманітних характеристик населення як на загальнодержавному та регіональному рівні, так і міжнародному. В Україні періодичність та порядок перепису населення було ухвалено Кабінетом Міністрів України у лютому 2021 року, також, з рекомендацією проводити перепис населення не рідше ніж один раз на 10 років. Передбачається, що перепис проводитиметься за допомогою сучасних електронних засобів з використанням інформаційних ресурсів мережі Інтернет, а державна служба статистики наділяється додатковими повноваженнями щодо отримання даних з національних електронних інформаційних ресурсів².

Наступний, другий перепис, переносився 5 разів (з 2011 на 2012, 2013, 2016, 2020 та 2023 роки) та досі не був проведений. Більше того, жодна державна установа не може встановити скільки людей проживало в нашій державі до повномасштабного вторгнення. Так, за оцінками Українського Уряду, в Україні (без тимчасово окупованих територій) станом на 1 грудня 2019 року проживало 37,3 млн осіб³. Натомість Державна служба статистики станом на 1 лютого 2022 року оцінювала кількість наявного населення (без урахування тимчасово

¹ Перепис населення України (2001). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Перепис_населення_України_\(2001\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Перепис_населення_України_(2001))

² Дєро (2021). Перепис населення: Кабмін затвердив правила і періодичність. URL: <https://www.depo.ua/ukr/politics/perepis-naselennya-kabmin-zatverdiv-pravila-i-periodichnist-202102171286016>

³ Мазуренко А. (2020). В Україні живе 37,3 мільйона осіб — оцінка уряду. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/01/23/7238191/>

окупованої АР Крим) у 41,1 млн людей. Річне скорочення становило понад 420 тис. (!) осіб¹.

Крім того, станом на 1 січня 2022 року, за оцінкою Євростату, населення України становило 41 млн осіб. Проте, згідно з оцінкою Світового банку, в 2021 році в Україні проживало 43,8 млн осіб². Приблизно такі самі дані наводила ООН³. Можемо констатувати, що навіть за найскромнішими підрахунками, населення України за 30 років скоротилося на понад 8 млн людей.

На жаль, повномасштабне російське вторгнення прискорило депопуляцію та спричинило справжню демографічну катастрофу, оскільки на тепер фіксуються десятки тисяч загиблих і поранених, мільйони внутрішньо переміщених осіб та емігрантів.

Що ж нам відомо про українських мігрантів на сьогодні? ***Хто і як рахує міграцію українців за кордон після початку повномасштабного вторгнення росії?***

У відповідь на запит Громадянської мережі ОПОРА Міністерство закордонних справ України повідомило, що станом на 21 червня 2023 року за кордоном перебували 8 млн 177 тис. українців. Порівняно з даними на 1 лютого 2023 року, тобто за неповні 5 місяців ця кількість зросла на майже 188 тис. осіб.

Дата	Кількість
01.02.2023	7 989 027
29.03.2023	8 054 849
21.06.2023	8 177 638

Таблиця 1. Кількість українців за кордоном⁴

Понад половина українців перебуває лише в трьох країнах: Польщі — 22%, Німеччині — 14,6% та США — 11%. Також багато

¹ Державна служба статистики (2022). Демографічна ситуація у січні 2022 року. URL: <https://ukrstat.gov.ua/express/expr2022/03/27.doc>

² The World Bank (2022). Data: Ukraine. URL: <https://data.worldbank.org/country/ukraine>

³ United Nations (2022). Data Portal. Population Division: Ukraine. URL: <https://population.un.org/dataportal/data/indicators/49/locations/804/start/1990/end/2023/line/linetimeplot>

⁴ ОПОРА (2023). Вплив повномасштабної війни на міграцію українців: як масштаби переміщення оцінюють держава Україна та міжнародні організації. URL: <https://www.oporaua.org/viyna/vpliv-povnomasshtabnoyi-viini-na-migratsiiu-ukrayintsiv-iak-masshtabi-peremishchennia-otsiniuiut-derzhava-ukrayina-ta-mizhnarodni-organizatsiyi-24523>

громадян України знайшли прихисток у Чехії — 7,9%, Італії — 5%, Канаді — 4,9%, Іспанії — 3,4% та Ізраїлі — 2,75%.

Майже 63% українців, які перебувають за кордоном, є повнолітніми, 22% — діти (вік ще 15% осіб не уточнюється). Варто відзначити, що лише 1 із 16 українців за кордоном перебуває на консульському обліку. Станом на 21 червня 2023 року таких громадян трохи більше 493 тис., і 88% із них — повнолітні. Ця інформація свідчить, що нині за кордоном через війну перебуває близько 20% наявного до 24 лютого 2022 року¹ населення України.

Варто зауважити, що українська статистика з об'єктивних причин не враховує людей, які опинилися в тимчасовій окупації та були примусово переміщені на територію держави-агресора чи білорусі, а вже звідти діставалися до інших держав для отримання прихистку — Державна прикордонна служба України об'єктивно ніяк не могла зафіксувати їх виїзд. Утім, за офіційною статистикою невелика кількість перетинань державного кордону з росією та білорусією все ж є. До речі, це єдині країни, на кордоні з якими в'їздів в Україну більше, ніж виїздів.

Також, дані Державної прикордонної служби України не враховують нелегальні перетинання державного кордону, зокрема чоловіками віком 18–60 років. Так, станом на початок березня 2023 року речник цього відомства Андрій Демченко повідомив, що з 24 лютого 2022 року прикордонники затримали понад 11 тис. порушників, які намагалися виїхати поза пунктами пропуску. Ще понад 4 тис. людей робили спроби покинути Україну за підробленими документами та в інший незаконний спосіб².

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) — провідна організація, що займається захистом прав і добробуту біженців, шукачів тимчасового притулку та осіб без громадянства по всьому світу. Способом реалізації мандату цієї організації є збір, аналіз і розповсюдження даних про становище відповідних груп населення. Зокрема, вона регулярно публікує інформацію про кількість українців, які перебувають за кордоном.

¹ Там само.

² Михайлов Д. (2023). За рік прикордонники затримали понад 11 тисяч порушників кордону. URL: <https://suspijne.media/407058-za-rik-prikordonniki-zatrimali-ponad-11-tisac-porusnikiv-kordonu-demcenko/>

Так, станом на 26 червня 2023 року, за підрахунками УВКБ ООН, в Європі перебуває 5 млн 977 тис. українських переселенців. За межами Європи перебуває ще майже 362 тис. осіб. Така інформація сформована на основі опублікованої або отриманої від органів влади понад 40 країн інформації про кількість українських переселенців у їхніх державах — у тому числі в Росії та Білорусі.

Однак нині Україні не відомо скільки її громадян перебуває на території держав-агресорів і, тим паче, скільки з них виїхали туди добровільно, а скількох окупаційні війська депортували примусово. Тож цифра в 1,3 млн громадян України на території Росії та Білорусі наразі може, з об'єктивних підстав, піддаватися сумніву. Саме тому можна припустити, що станом на 26 червня за кордоном загалом перебуває трохи більш як 5 млн українських переселенців, із них майже 4,7 млн — у країнах Європи. При цьому, за даними УВКБ ООН, найбільше українців перебуває в Німеччині (1,07 млн). На другому місці — Польща (994 тис.), на третьому — Чехія (345 тис.) (див. таб. 2).

Країна	Актуальність даних	Зафіксована кількість українських переселенців	Українці, зареєстровані у національних програмах захисту
Німеччина	25.06.2023	1 072 705	958 590
Польща	26.06.2023	994 775	1 618 785
Чехія	18.06.2023	345 880	528 045
Велика Британія	20.06.2023	205 700	590
Іспанія	25.06.2023	183 980	183 980
Італія	02.06.2023	183 685	183 685
Болгарія	27.06.2023	162 935	162 935
Румунія	25.06.2023	136 075	136 075
Молдова	25.06.2023	110 855	7 980
Словаччина	25.06.2023	103 490	119 505
Австрія	26.06.2023	99 590	99 590
Нідерланди	26.05.2023	94 415	94 380
Ірландія	26.06.2023	86 575	86 575
Литва	02.06.2023	77 545	77 490
Бельгія	20.06.2023	71 070	71 070
Франція	31.12.2022	70 570	67 230

Країна	Актуальність даних	Зафіксована кількість українських переселенців	Українці, зареєстровані у національних програмах захисту
Швейцарія	23.06.2023	65 435	84 775
Португалія	04.06.2023	56 995	58 275
Швеція	06.06.2023	56 165	56 165
Фінляндія	23.05.2023	55 600	56 750
Угорщина	26.06.2023	52 335	36 315
Естонія	05.06.2023	48 590	50 625
Норвегія	05.06.2023	48 280	48 280
Туреччина	15.06.2023	45 820	4 955
Данія	29.05.2023	41 155	41 305
Чорногорія	26.06.2023	38 540	14 180
Латвія	31.12.2022	38 145	47 940
Грузія	09.05.2023	24 180	605
Греція	30.04.2023	23 780	24 985
Хорватія	23.06.2023	22 390	23 305
Кіпр	04.06.2023	18 185	18 680
Словенія	26.06.2023	8 790	9 550
Північна Македонія	11.06.2023	7 620	5
Люксембург	13.06.2023	5 890	5 890
Азербайджан	12.06.2023	4 735	95
Сербія та Косово	05.06.2023	4 530	2 065
Албанія	07.06.2023	3 800	30
Ісландія	30.04.2023	3 010	2 975
Мальта	11.06.2023	2 145	2 145
Ліхтенштейн	14.06.2023	640	640
Вірменія	21.06.2023	595	595
Боснія та Герцоговина	11.06.2023	175	15
Загалом	–	4 677 370	4 987 650

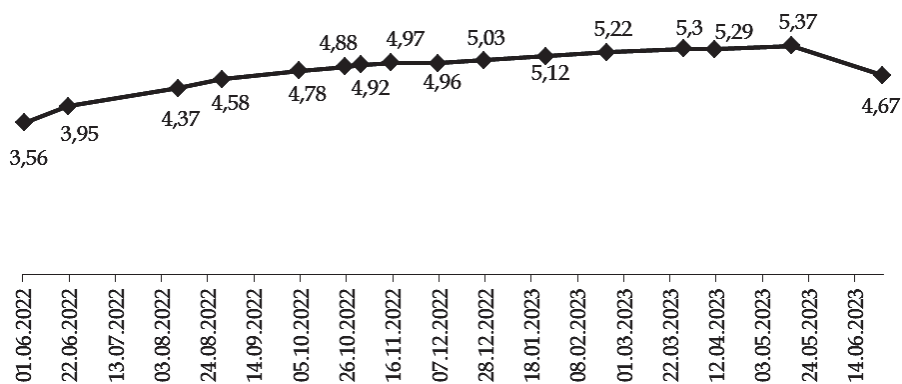
Таблиця 2. Кількість переселенців з України в державах Європи¹

Варто зауважити, що УВКБ ООН не публікує інформацію у форматі відкритих даних, що ускладнює їх обробку. Крім того, це Управління

¹ За даними — UNHCR (2022). Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>

використовує дані, надані національними урядами (звідси й інформація з росії та білорусі). Цим також можна пояснити те, що методологія та спосіб оприлюднення інформації періодично змінюється й більше стосується переміщених осіб у державах Європи¹.

На основі даних УВКБ ООН можна встановити, що за останній рік кількість українців у країнах Європи зростає на понад 725 тис. осіб. Піку вона сягнула у березні–травні 2023 року (майже 5,3 млн людей) і зараз поступово зменшується — за рахунок, зокрема Польщі, де за останнє півріччя кількість переселенців з України зменшилася на понад 550 тис. осіб.

Мал. 1. Динаміка кількості українців у країнах Європи (млн осіб)²

Ще одним важливим джерелом даних є інформація про перетинання державного кордону, опублікована на офіційному сайті УВКБ ООН. Не беручи до уваги російські та білоруські дані, зазначимо, що з 24 лютого 2022 року до 26 червня 2023 року зафіксовано 20,64 млн виїздів з України та 14,34 млн в'їздів.

Відповідно можна припустити, що з 24 лютого минулого року з України виїхало та не повернулося близько 6,29 млн осіб. Звернемо увагу й на те, що ця цифра із середини жовтня 2022 року продовжує зростати (див. таб. 3).

¹ Там само.

² UNHCR (2022). Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>

Дата	Виїзд з України	В'їзд до України	Сальдо
01.08.2022	8 311 687	4 279 441	-4 032 246
01.09.2022	9 667 942	5 456 558	-4 211 384
01.10.2022	11 266 645	6 450 006	-4 816 639
01.11.2022	11 995 013	7 357 971	-4 637 042
01.12.2022	13 047 394	8 182 720	-4 864 674
01.01.2023	14 202 190	9 129 827	-5 072 363
01.02.2023	15 328 015	9 983 965	-5 344 050
01.03.2023	16 243 995	10 668 587	-5 575 408
01.04.2023	17 252 689	11 559 295	-5 693 394
01.05.2023	18 342 070	12 528 786	-5 813 284
01.06.2023	19 464 399	13 408 160	-6 056 239

Таблиця 3. Кількість перетинань державного кордону України

Варто також вказати, що наша оцінка на основі даних УВКБ ООН не враховує українців, змушених виїжджати через територію росії та шукати притулку в інших країнах. Так само неможливо оцінити кількість українців, примусово депортованих на територію держави-агресора.

Хоча, за даними урядів країн Європи, кількість вимушених переселенців з України в їхніх державах зменшується (зокрема, за рахунок Польщі), динаміка перетинання державного кордону свідчить, що громадяни України продовжують виїжджати і не повертаються. Частина українців мігрує до неєвропейських держав, наприклад до США, Канади й Ізраїлю. Можливо також, що підрахунок українських переселенців за кордоном стає вести важче, зокрема через скасування пільг у приймаючих державах.

IV. ВИСНОВКИ

Підсумовуючи викладене, можемо констатувати, що за різними оцінками, до повномасштабного вторгнення на території України проживало від 37,3 до 43,8 млн осіб. Станом на 1 лютого 2022 року Держстат України оцінював кількість наявного населення (без урахування АР Крим) у 41,1 млн осіб. Однак у грудні 2019 року Уряд оцінював кількість мешканців України (без урахування тих, хто постійно проживає на окупованих територіях) у 37,3 млн осіб. Саме тому, на наше переконання, ймовірна кількість населення України до повномасштабної

війни може бути меншою за 40 млн осіб. Кількість населення України з 1991 року до 24 лютого 2022 року скоротилося на понад 8 млн осіб. Річне скорочення населення України ще до повномасштабного російського вторгнення становило, за даними Держстату України, понад 420 тис. осіб. За інформацією українського Міністерства закордонних справ, станом на 21 червня 2023 року за кордоном перебуває 8 млн 177 тис. українських громадян — близько 20% наявного до 24 лютого 2022 року населення України.

Майже половина українців перебуває лише у трьох країнах: Польщі — 22%, Німеччині — 15% та США — 11%. Тільки 6% українців за кордоном стоять на консульському обліку. Станом на 26 червня 2023 року УВКБ ООН повідомляв про 5 млн українських переселенців (без урахування даних, наданих росією та білоруссю), але цей показник є надзвичайно високим. Майже 2 млн українських переселенців (40%) перебувають у двох європейських країнах — Німеччині й Польщі. Відзначимо, що Відділ народонаселення Департаменту з економічних і соціальних питань ООН оцінює кількість населення України у 2023 році у 36,74 млн осіб.

Такі цифри цілком може бути реалістичними, хоча й дещо оптимістичними. З інформації, опублікованої УВКБ ООН, можна припустити, що з 24 лютого минулого року з України виїхало і не повернулося близько 6,29 млн осіб. Із середини жовтня 2022 року ця цифра продовжує зростати. Так, якщо не брати до уваги російські та білоруські дані (через сумніви в їх достовірності), за підрахунками УВКБ ООН з 24 лютого 2022 року до 26 червня 2023 року зафіксовано 20,64 млн виїздів з України і 14,34 млн в'їздів. Згідно з даними українського прикордонного відомства, різниця між виїздами та в'їздами українців за межі країни з 24 лютого 2022 року до 1 травня 2023 року є від'ємною і становить 2 млн 686 тис. осіб. За квітень 2023 року від'ємне міграційне сальдо зросло на 31 тис. перетинань. Це зростання — незначне, порівняно із справді масовим виїздом у грудні 2022 р. — березні 2023 р., коли від'ємне сальдо зросло на понад 1,8 млн осіб. Причиною цьому можуть бути блекаути і масовані російські обстріли.

Аналізуючи значну кількість соціологічних опитувань стосовно мігрантів, переконані, що після закінчення війни в Україні можливо сподіватися на повернення більшості біженців та отримання позитивних ефектів від збільшення обсягу трудових ресурсів і нової якості

їх включення до економічної діяльності. Щоб забезпечити стабільний процес повернення, а в українців не виникали мотиви для повторної еміграції вже сьогодні Український Уряд має розробити і проводити ефективну політику їх реінтеграції.

Експерти Міжнародної організації з питань міграції (МОМ) ототожують стійке повернення мігрантів та їх успішну реінтеграцію в країні походження. При цьому реінтеграція поширюється на економічні, соціальні і психологічні аспекти пристосування мігрантів до життя на Батьківщині. Успішна реінтеграція передбачає наявність безпечних умов, вільного доступу до соціального забезпечення, охорони здоров'я, освіти, наявності можливостей для працевлаштування та отримання житла на ринкових чи пільгових умовах.

Ефективна реінтеграція мігрантів здатна забезпечити досягнення національної злагоди та результативності післявоєнної відбудови та модернізації України, а подальші наукові дослідження процесу міграції, проведення всеукраїнського перепису населення здатне забезпечити уряд відповідними науково обґрунтованими інструментами.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

23. Ворона В., Шульга М. (ред.) (2010). Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг. К.: Ін-т соціології НАНУ. 636 с.
24. Державна служба статистики (2022). Демографічна ситуація у січні 2022 року. URL: <https://ukrstat.gov.ua/express/expr2022/03/27.doc>
25. Курилюк Ю. (2023). Антикризове регулювання економічних процесів в умовах масової міграції. *Migration & Law*. Volume 3. Issues 1-2. pp. 9–21.
26. Лібанова Е.М. (ред.) (2006). Комплексне демографічне дослідження в Україні. К.: Український центр соціальних реформ. 140 с.
27. Мазуренко А. (2020). В Україні живе 37,3 мільйона осіб — оцінка уряду. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/01/23/7238191/>
28. Матяш Т. (2023). Кожен третій українець став мігрантом за 11 місяців війни, — дослідження Gradus Research. URL: https://lb.ua/society/2023/02/02/544550_kozhen_tretiy_ukrainets_stav.html
29. Михайлов Д. (2023). За рік прикордонники затримали понад 11 тисяч порушників кордону. URL: <https://suspilne.media/407058-za-rik-prikordonniki-zatrimali-ponad-11-tisac-porusnikiv-kordonu-demcenko/>
30. ОПОРА (2023). Вплив повномасштабної війни на міграцію українців: як масштаби переміщення оцінюють держава Україна та міжнародні організації. URL: <https://www.oporaua.org/viyna/vpliv-povnomasshtabnoyi-viini-na-migratsiiu-ukrayintsiv-iaak-masshtabi-peremishchennia-otsiniuiut-derzhava-ukrayina-ta-mizhnarodni-organizatsiyi-24523>
31. Перепис населення України (2001). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Перепис_населення_України_\(2001\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Перепис_населення_України_(2001))

32. Depo (2021). Перепис населення: Кабмін затвердив правила і періодичність. URL: <https://www.depo.ua/ukr/politics/perepis-naselelnya-kabmin-zatverdiv-pravila-i-periodichnist-202102171286016>
33. The World Bank (2022). Data: Ukraine. URL: <https://data.worldbank.org/country/ukraine>
34. United Nations (2022). Data Portal. Population Division: Ukraine. URL: <https://population.un.org/dataportal/data/indicators/49/locations/804/start/1990/end/2023/line/linetimeplot>
35. UNHCR (2022). Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>

REFERENCES

1. Vorona V., Shulga M. (eds.) (2010). *Ukrayinske suspilstvo 1992–2010. Sotsiolohichnyy monitorynh* [Ukrainian society 1992–2010. Sociological monitoring]. K.: Institute of Sociology, NASU. 636 p. [in Ukrainian]
2. State Statistics Service (2022). *Demohrafichna sytuatsiya u sichni 2022 roku* [Demographic situation in January 2022]. URL: <https://ukrstat.gov.ua/express/expr2022/03/27.doc> [in Ukrainian]
3. Kuryliuk Yu. (2023). *Antykryzove rehulyuvannya ekonomichnykh protsesiv v umovakh masovoyi mihratsiyi* [Anti-crisis regulation of economic processes in conditions of mass migration]. *Migration & Law*. Volume 3. Issues 1-2. pp. 9–21. [in Ukrainian]
4. Libanova E.M. (ed.) (2006). *Kompleksne demohrafichne doslidzhennya v Ukraini* [Comprehensive demographic research in Ukraine]. Kyiv: Ukrainian Center for Social Reforms. 140 p. [in Ukrainian]
5. Mazurenko A. (2020). *V Ukrayini zhyve 37,3 milyona osib — otsinka uryadu* [37.3 million people live in Ukraine — the government estimates]. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/01/23/7238191/> [in Ukrainian]
6. Matyash T. (2023). *Kozhen tretiy ukrainets stav mihrantom za 11 misyatsiv viyny, — doslidzhennya Gradus Research* [Every third Ukrainian became a migrant during the 11 months of the War, according to Gradus Research]. URL: https://lb.ua/society/2023/02/02/544550_kozhen_tretiy_ukrainets_stav.html [in Ukrainian]
7. Mikhailov D. (2023). *Za rik prykordonnyky zatrymaly ponad 11 tysyach porushnykiv kordonu* [During the year, border guards detained more than 11,000 border violators]. URL: <https://suspilne.media/407058-za-rik-prikordonniki-zatrimali-ponad-11-tisacporusnykiv-kordonu-demcenko/> [in Ukrainian]
8. OPORA (2023). *Vplyv povnomasshtabnoyi viyny na mihratsiyu ukrayintiv: yak masshtaby peremishchennya otsinyuyut derzhava Ukrayina ta mizhnarodni orhanizatsiyi* [The impact of a full-scale war on the migration of Ukrainians: how the scale of displacement is assessed by the state of Ukraine and international organizations]. URL: <https://www.oporaua.org/viyna/vplyv-povnomasshtabnoyi-viini-na-migratsiiu-ukrayintiv-iak-masshtabi-peremishchennia-otsiniuiut-derzhava-ukrayina-ta-mizhnarodni-organizatsiyi-24523> [in Ukrainian]
9. *Perepys naselelnya Ukrainy* [Population census of Ukraine] (2001). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Перепис_населення_України_\(2001\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Перепис_населення_України_(2001)) [in Ukrainian]
10. Depo (2021). *Perepys naselelnya: Kabmin zatverdyv pravyla i periodychnist* [Population census: the Cabinet of Ministers approved the rules and periodicity]. URL: <https://www.depo.ua/ukr/politics/perepis-naselelnya-kabmin-zatverdiv-pravila-i-periodichnist-202102171286016> [in Ukrainian]
11. The World Bank (2022). Data: Ukraine. URL: <https://data.worldbank.org/country/ukraine>

12. United Nations (2022). Data Portal. Population Division: Ukraine. URL: <https://population.un.org/dataportal/data/indicators/49/locations/804/start/1990/end/2023/line/linetimeplot>
13. UNHCR (2022). Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>

Оглядова стаття (Review article)

<http://doi.org/10.32752/2786-5185-2023-3-3-4-53-62>

УДК 343.431(477)

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЄДИНИЙ КРИТЕРІЙ РЕАЛЬНОЇ БОРОТЬБИ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

CRIMINAL RESPONSIBILITY AS THE ONLY CRITERION OF THE REAL FIGHT AGAINST HUMAN TRAFFICKING

Віта Мусатенко¹

*Національна академія внутрішніх справ
(пл. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035)*

Vita Musatenko

*National Academy of Internal Affairs
(1, Solomjanska Sq., Kyiv, Ukraine, 03035)*

Отримано: 25.07.2023. Затверджено: 20.08.2023

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлюється реальний стан кримінальної відповідальності за торгівлю людьми за останні роки, а також пропозиції щодо удосконалення механізму притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Показано, що незважаючи на успіхи в міжнародній співпраці в сфері протидії торгівлі людьми, реальні показники притягнення до відповідальності знижуються останні роки. М'які покарання не відображають належним чином характер злочину й підбивають ширші зусилля щодо боротьби з торгівлею людьми. Окрім корупції, яка робить торгівлю людьми безкарною показовим, є те, що вже шостий рік поспіль не винесено вироку жодному з причетних посадовців. У схваленій програмі протидії торгівлі людьми до 2025 року зазначені лише, в більшості не нові цілі, які будуть сприяти протидії торгівлі людьми у формі виявлення та розкриття злочинів, але в самому документі немає згадки про основний індикатор успішності системи кримінальної відповідальності за торгівлю людьми. Водночас без кримінальної відповідальності всі зусилля щодо забезпечення

---

¹ аспірант кафедри кримінального права; orcid 0000-0002-9946-2218; e-mail: v.musatenko@gmail.com

протидії торгівлі людьми стають марними, а отже система потребує реальних змін щодо реалізації норм кримінального законодавства, в тому числі запровадження електронного суду, строків розгляду справ, та перерозподілу справ з судів, в яких через надмірну завантаженість немає можливості розглядати справу в суди, яких мають можливість розгляду справи.

Ключові слова: кримінальна відповідальність; торгівля людьми; звіт; програма протидії торгівлі людьми до 2025 року.

ABSTRACT

In this article the real state of criminal responsibility for human trafficking in recent years is highlighted, as well as suggestions for improving the mechanism of bringing guilty persons to criminal responsibility. The article shows that despite the successes in international cooperation in the field of combating human trafficking, the real indicators of prosecution have been decreasing in recent years. Lenient sentences do not adequately reflect the nature of the crime and undermine broader efforts to combat human trafficking. In addition to the corruption that makes human trafficking go unpunished, it is telling that for the sixth year in a row, none of the officials involved have been sentenced. The adopted anti-trafficking program until 2025 lists only, mostly not new, goals that will contribute to anti-trafficking in the form of detecting and solving crimes, but the document itself does not mention the main indicator of the success of the system of criminal responsibility for human trafficking. At the same time, without criminal liability, all efforts to combat human trafficking become useless, and therefore the system needs real changes in the implementation of criminal legislation, including the introduction of an electronic court, the terms of consideration of cases, and the redistribution of cases from courts that are unable to handle them due to excessive workload consider the case in the courts that have the possibility to consider the case.

Key words: criminal liability; human trafficking; report; anti-trafficking program until 2025.

I. ВСТУП

14 червня 2023 року Державний департамент США оприлюднив Звіт про торгівлю людьми за 2023 рік (далі — Звіт)¹. Зазначений звіт готується щороку з 2000 року, за результатами якого країну відносять до однієї з 4-х груп — від країн, які повною мірою виконують мінімальні стандарти, до країн, які взагалі їх не дотримуються. Цього року Україна залишилась у 2-й групі, що підтверджує те, що наша держава докладає значних зусиль у боротьбі з торгівлею людьми.

Зауважено, що додаткову увагу потрібно приділити посиленню координації суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, проведенням профілактичної роботи з метою запобігати

---

¹ Повідомлення Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22918.html>

потраплянням громадян у зазначені ситуації, у тому числі тих, які виїжджають за кордон, покращенню доступу до допомоги постраждалих осіб, а також посилення інституційної спроможності на місцях.

Але, водночас у Звіті зазначено багато проблем — викликів, які Україні, ще потрібно подолати, одна з яких це реальне притягнення до кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, оскільки це і є реальний показник протидії даному злочину. За часи незалежності в Україні опубліковано численні дослідження, присвячені різним аспектам торгівлі людьми, авторами яких були В. О. Іващенко (2000 рік), О. В. Наден (2004 рік), В. А. Козак, Я. Г. Лизогуб, А. М. Орлеан (2003 рік), В. М. Підгородинський (2005 рік), О. М. Броневицька, Д. О. Негодченко, К. М. Іскров, Ю. В. Раковська (2011 рік), А. А. Небитов (2016 рік). У той же час не применшуючи цінність вказаних робіт українських сучасних учених, слід зауважити, що їхні праці та пропозиції стосувались довоєнного часу, та потребують удосконалення з урахуванням викликів сьогодення.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Стаття написана на основі вивчення та аналізу вітчизняних і зарубіжних наукових джерел, статистичних даних міжнародних громадських організацій та державних органів, результатів соціологічних досліджень, чинних нормативно-правових актів. Її мета полягає у висвітленні реального стану протидії та кримінальної відповідальності торгівлі людьми, що спричинені в тому числі військовими діями на території України, вказано на проблеми та можливі шляхи вирішення актуальної проблеми. Для досягнення зазначеної мети застосовані порівняльний, системний, структурно-функціональний та інші загальнонаукові методи пізнання.

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У червні 2023 року Державний департамент США опублікував щорічний Звіт про торгівлю людьми за 2023 рік¹ (далі — Звіт). Серед позитивних характеристик боротьби з торгівлею людьми у Звіті відзначено посилення співпраці з європейськими колегами у сфері

¹ Звіт про торгівлю людьми за 2023 рік. URL: https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/2023_TIPR_UKR.pdf

розслідування випадків торгівлі людьми не зважаючи безперервну війну росії в Україні.

Виділення з державного бюджету більше коштів на заходи з боротьби з торгівлею людьми, та посилення інформаційно-просвітницької роботи, особливо серед переміщених українців, та роботи з виявлення потенційних жертв торгівлі людьми серед вразливих груп населення. Так, плідною виявилось створення Національною поліцією України спільної робочої групи разом із кількома європейськими країнами, щоб виявити потенційних українських потерпілих і захистити українських біженців від торгівлі людьми, завдяки чому вдалось ідентифікувати 62 потенційних потерпілих осіб серед українців у межах п'яти кримінальних проваджень.

Однак, всі ці зусилля фактично є марними, оскільки реальні показники притягнення до кримінальної відповідальності стають дедалі меншими, що значить, що в більшості випадків засудженими за торгівлю людьми вдається уникнути не тільки позбавлення волі, але і відповідальності.

Відповідно до статті 149 КК України¹ (у редакції від 06.09.2018) передбачено відповідальність за торгівлю людьми, а саме за торгівлю людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію». Пункт 1 примітки до цієї статті визначає, що під експлуатацією людини в цій статті слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність або примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у кримінальну протиправну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо. Отже, чинним законодавством України

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

передбачено досить суворе покарання за торгівлю людьми, максимальний строк за яке становить 15 років, що є співмірним з іншими особливо тяжкими злочинами.

Проте, відсутність реальних механізмів покарання та притягнення до кримінальної відповідальності не тільки не відображають належним чином характер злочину, але фактично нівелюють всі здобутки та зусилля щодо боротьби з торгівлею людьми.

Так, у 2022 році було розслідувано 70 нових кримінальних проваджень за ст. 149 КК України, а саме 26 проваджень щодо торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації, 26 проваджень щодо торгівлі людьми для трудової експлуатації та 18, які не віднесені до жодної категорії. Зазначена кількість кримінальних проваджень за минулий рік, майже втричі менша ніж у 2021 році, коли було розслідувано 222 провадження. Водночас було продовжено розслідування 112 кримінальних проваджень. Притягнуто до відповідальності було 70 підозрюваних у торгівлі людьми у 2022 році, водночас в 2021 році таких підозрюваних було 101. Разом з тим засудженими у 2022 році було лише 18 обвинувачених за статтею 149 КК України, що є продовженням тенденції до зменшення вироків, а саме: 24 у 2021 році, 29 у 2020 році та у 2019 році — 35 осіб.

Водночас із засуджених у 2022 році, лише 3 отримали вирок у виді позбавлення волі, а інші 15 отримали умовні терміни. З 24 осіб¹, засуджених за торгівлю людьми у 2021 році, лише 5 осіб отримали реальні терміни ув'язнення, тривалістю від 5 до 10 років, а 19 осіб, отримали лише умовний термін. Що є типовою ситуацією, так у 2020 році судами було винесено також лише 5 вироків з реальним терміном відбування покарання. При цьому нерозглянутими справами на кінець 2021 року було залишено 125 справ, і це найбільша кількість за останні 15 років, а на кінець 2022 року — 112.

Одним із таких факторів звичайно є корупція, що сприяє також і затягуванню в судах даних справ на роки. Також те, що більшість суддів і працівників правоохоронних органів не розуміють, що саме

¹ Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2022 році. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Stan_Pravosudnya_Criminal_2022.pdf

є кримінальним правопорушенням торгівля людьми, діючи упереджено та з власних стереотипів під час розгляду даної категорії справ.

Отже, відсутність реальної кримінальної відповідальності за торгівлю людьми в Україні, нівелює всі зусилля з протидії торгівлі людьми, не відповідає характеру злочину, і фактично унеможлиблює надалі припинити та подолати торгівлю людьми, як небезпечне явище.

У країнах Європи понад 140 тис. осіб потрапляють у ситуації, пов'язані з насильством і сексуальною експлуатацією, кожна сьому постраждалу від торгівлі людьми особу використовували для зайняття проституцією.

За даними Представництва Міжнародної організації з міграції (МОМ) — Агентства ООН з питань міграції в Україні, за 30 років від торгівлі людьми постраждали 300 тис. осіб.

Повномасштабне вторгнення російської Федерації на територію України у лютому 2022 року спричинило найбільшу міграційну кризу в Європі з часів Другої світової війни. Група експертів Ради Європи з питань протидії торгівлі людьми (ГРЕТА) 4 травня 2022 року опублікувала Рекомендації щодо усунення ризиків торгівлі людьми у зв'язку з війною в Україні та гуманітарною кризою¹. У Рекомендаціях зазначено, що понад 5 млн осіб були змушені залишити Україну в перші два місяці війни, шукаючи притулку в сусідніх країнах та в усій Європі (за оцінками Державної прикордонної служби, 90% з них — жінки та діти). Крім того, понад 7 млн осіб стали внутрішньо переміщеними.

Державною цільовою соціальною програмою протидії торгівлі людьми на період до 2025 року, яка була затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02 червня 2023 року № 496-р² (далі — Програма до 2025 року) було запропоновано застосування комплексного підходу до розв'язання проблеми торгівлі людьми, який полягає у запровадженні єдиної політики з протидії торгівлі людьми на центральному та місцевому рівні у співпраці органів державної

¹ Лист про рекомендації щодо усунення ризиків торгівлі людьми у зв'язку з війною в Україні та гуманітарною кризою. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-rekomendaciyi-shodou-usunennya-rizikiv-torgivli-lyudmi-u-zvyazku-z-vijnoyu-v-ukrayini-ta-gumanitarnoyu-krizoyu>

² Про затвердження Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.06.2023 № 496-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/496-2023-%D1%80#Text>.

влади, органів місцевого самоврядування, громадських і міжнародних об'єднань тощо, а також у поєднанні таких довгострокових та поточних завдань для всіх державних і недержавних органів та організацій. Програмою до 2025 року передбачено:

- внесення змін до чинного законодавства, з метою віднесення осіб, які постраждали від торгівлі людьми, до суб'єктів права на безоплатну правову допомогу, як осіб з-поміж вразливих категорій населення. 03 серпня 2023 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги»¹, яким фактично реалізовано даний пункт Програми. Відтепер особи, які постраждали від торгівлі людьми, мають право на правничі послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», з питань, пов'язаних із захистом їхніх прав, визначених Законом України «Про протидію торгівлі людьми»;
- здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
- складення документів процесуального характеру;
- спрощення процедури встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, шляхом подання документів в електронному вигляді;
- розробити та затвердити стандартні процедури з реагування та розслідування випадків торгівлі людьми;
- посилити прикордонний контроль для запобігання торгівлі людьми, зокрема контроль за перебуванням та поверненням дітей з-за кордону;
- вивчити питання запровадження посади незалежного доповідача з питань протидії торгівлі людьми з метою моніторингу діяльності органів та установ, які працюють у цій сфері (за рекомендаціями ГРЕТА);

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги: Закон України від 10.04.2023 № 3022-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3022-20#Text>

- виявлення та розкриття злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми.

Отже, в зазначеній Програмі до 2025 року зазначені, в більшості, не нові цілі протидії вказаному кримінальному правопорушенню і проголошено виявлення та розкриття без зазначення основного індикатора успішності системи кримінальної відповідальності за торгівлю людьми. Таким чином, між затвердженою Програмою та вимогами наших іноземних партнерів щодо напрямків протидії торгівлі людьми є суттєві суперечності, найбільшою з яких є фактор реального покарання за кримінальне правопорушення. Така ситуація на національному рівні свідчить про те, що значення кримінальної відповідальності за торгівлю людьми недооцінюють, хоча вона й має важливе значення з багатьох причин:

- 1) захист прав людини — торгівля людьми порушує основні права і гідність людини, оскільки кримінальна відповідальність є механізмом захисту прав потенційних жертв та покарання винних;
- 2) запобігання кримінальним правопорушенням — кримінальна відповідальність стимулює запобігання торгівлі людьми, позаяк вона передбачає можливість покарання за вчинення такого кримінального правопорушення, а тому це може вплинути на зменшення кількості протиправної діяльності цього виду;
- 3) зміцнення правової культури — процес розслідування, судового розгляду кримінальних проваджень та реальне покарання винних осіб, створює можливість підвищити свідомість суспільства про проблему торгівлі людьми та її наслідки;
- 4) міжнародний аспект — торгівля людьми є міжнародною проблемою, оскільки вона зазвичай включає переміщення жертв через кордони, а кримінальна відповідальність сприяє співробітництву між країнами та розробці міжнародних стандартів для боротьби з цим явищем;
- 5) попередження імунітету — кримінальна відповідальність перешкоджає винним уникнути карного переслідування через неправомірне використання свого статусу або впливу;
- 6) психологічний вплив — сувора кримінальна відповідальність може впливати на психологічний стан потенційних злочинців та допомагати зменшити мотивацію для злочинних дій;

- 7) розвиток правової системи — розгляд справ про торгівлю людьми сприяє розвитку правової системи, вдосконаленню досудового розслідування й ефективності забезпечення правопорядку.

IV. ВИСНОВКИ

Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми важлива для забезпечення прав людини, забезпечення справедливості та запобігання цьому тяжкому злочину.

Не зважаючи на успіхи в міжнародній співпраці у сфері протидії торгівлі людьми, реальні показники притягнення до відповідальності знижуються останні роки. М'які покарання не відображають належним чином характер злочину й підбивають ширші зусилля щодо боротьби з торгівлею людьми. Окрім корупції, яка робить торгівлю людьми безкарною, показовим є те, що вже шостий рік поспіль не винесено вироку жодному з причетних посадовців.

Державна цільова соціальна програма протидії торгівлі людьми на період до 2025 року, яка була затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02 червня 2023 року № 496-р¹ фактично є декларативною, та суттєво суперечить вимогам наших іноземних партнерів, які вже понад 20 років наголошують на реальній боротьбі з торгівлею людьми, яка не можлива без кримінальної відповідальності за цей злочин.

Отже, без кримінальної відповідальності всі зусилля щодо забезпечення протидії торгівлі людьми стають марними, саме тому система потребує реальних змін щодо реалізації норм кримінального законодавства, в тому числі запровадження електронного суду, строків розгляду справ, та перерозподілу справ з судів, в яких через надмірну завантаженість немає можливості розглядати справу, в суди, які мають можливість розглядати справи.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Звіт про торгівлю людьми за 2023 рік. URL: https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/2023_TIPR_UKR.pdf

---

¹ Про затвердження Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 червня 2023 р. № 496-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/496-2023-%D1%80#Text>.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Лист про рекомендації щодо усунення ризиків торгівлі людьми у зв'язку з війною в Україні та гуманітарною кризою. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-rekomendaciyi-shodo-usunennya-rizikiv-torgivli-lyudmi-u-zvyazku-z-vijnoyu-v-ukrayini-ta-gumanitarnoyu-krizoyu>
4. Повідомлення Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22918.html>
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги: Закон України від 10.04.2023 № 3022-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3022-20#Text>
6. Про затвердження Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.06.2023 № 496-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/496-2023-p#Text>
7. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2022 році. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Stan_Pravosuddya_Criminal_2022.pdf

REFERENCES

1. Zvit pro torhivlyu lyud'my za 2023 rik [2023 Trafficking in Persons Report]. URL: https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/2023_TIPR_UKR.pdf [in Ukrainian]
2. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of 04.05.2001 No 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian]
3. Lyst pro rekomendatsiyi shchodo usunennya ryzykiv torhivli lyud'my u zv'yazku z vijnoyu v Ukrayini ta humanitarnoyu kryzoyu [Letter on recommendations on eliminating the risks of human trafficking in connection with the war in Ukraine and the humanitarian crisis]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-rekomendaciyi-shodo-usunennya-rizikiv-torgivli-lyudmi-u-zvyazku-z-vijnoyu-v-ukrayini-ta-gumanitarnoyu-krizoyu> [in Ukrainian]
4. Povidomlennya Ministerstva sotsialnoyi polityky Ukrainy [Notice of the Ministry of Social Policy of Ukraine]. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22918.html> [in Ukrainian]
5. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchyykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennya dostupu do bezoplatnoyi pravnychoyi dopomohy [On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the simplification of access to free legal aid]: Law of Ukraine of 04.10.2023 No 3022-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3022-20#Text> [in Ukrainian]
6. Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi tsil'ovoyi sotsialnoyi prohramy protydiy torhivli lyud'my na period do 2025 roku [On the approval of the State targeted social program for combating human trafficking for the period until 2025]: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 02.06.2023 No 496-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/496-2023-p#Text> [in Ukrainian]
7. Stan zdiysnennya pravosuddya u kryminalnykh provadzhennyakh ta spravakh pro administratyvni pravoporushennya sudamy zahalnoyi yurysdyktsiyi u 2022 rotsi [State of administration of justice in criminal proceedings and cases of administrative offenses by courts of general jurisdiction in 2022]. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Stan_Pravosuddya_Criminal_2022.pdf [in Ukrainian]

Оглядова стаття (Review article)

<http://doi.org/10.32752/2786-5185-2023-3-3-4-63-75>

УДК 343.37:314.7(477)

ВПЛИВ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПОШИРЕННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, У КОНТЕКСТІ ПРЕДМЕТУ ПРАВОПОРУШЕННЯ

INFLUENCE OF MIGRATION PROCESSES ON THE SPREAD OF TRANSNATIONAL LEGALIZATION (MONEY LAUNDERING) OF CRIME, IN THE CONTEXT OF THE SUBJECT OF THE OFFENSE

Дарина Кривонос¹

*Національна академія внутрішніх справ
(пл. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035)*

Daryna Kryvonos

*National Academy of Internal Affairs
(1, Solomjanska Sq., Kyiv, Ukraine, 03035)*

Отримано: 08.02.2023. Затверджено: 24.04.2023

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена питанню дослідження впливу сучасних міграційних та глобалізаційних процесів економіки на поширення транснаціональної злочинності в розрізі злочину з легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. У статті також проаналізовано предмет легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, а також найпоширеніші фази та стадії вчинення легалізації (відмивання) з таким майном, як одного із видів транснаціональних злочинів. Пошуком сутнісного змісту поняття предмету легалізації (відмивання) активів, одержаних

---

¹ аспірант кафедри кримінального права, детектив Національного антикорупційного бюро України; orcid 0009-0008-6171-1793; e-mail: kryvonosdaryna@gmail.com

злочинним шляхом, проаналізовано запропоновані підходи у цій проблематиці науковців, судових висновків та у результаті запропоновано використання збірною поняття «майно», маючи на увазі будь-які активи, одержані повністю чи частково, а також як у прямий, так і в опосередкований спосіб внаслідок вчинення злочину. Установлено, що правопорушення з легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, має міжнародний характер, набуваючи останнім часом ознаки транснаціонального злочину. Цьому сприяє безперешкодне переміщення (перерахування) активів, які мають злочинне походження, у будь-яку юрисдикцію. Окремий суттєвий вплив на поширення та розповсюдження злочинності у сфері відмивання майна злочинного походження здійснюють глобалізаційні процеси, які створюють умови до транскордонного відмивання майна злочинного походження.

Ключові слова: міграція; глобалізація; легалізація; відмивання коштів; предмет злочину; транснаціональне відмивання коштів.

ABSTRACT

The article is devoted to the issue of studying the impact of modern migration and globalization processes of the economy on the spread of transnational crime in the context of the crime of legalization (laundering) of the proceeds of crime. The article also analyzes the subject matter of legalization (laundering) of the proceeds of crime, as well as the most common phases and stages of committing legalization (laundering) with such property as a type of transnational crime. In search of the essential content of the concept of the subject matter of legalization (laundering) of assets obtained by criminal means, the author analyzes the proposed approaches to this issue by scholars and court opinions, and as a result, the author proposes to use the collective concept of “property”, meaning any assets obtained in whole or in part, and also both directly and indirectly as a result of a crime. The author establishes that the offense of legalization (laundering) of the proceeds of crime is of an international nature, and recently it has acquired the characteristics of a transnational crime. This is facilitated by the unimpeded movement (transfer) of assets of criminal origin to any jurisdiction. Globalization processes, which create conditions for cross-border laundering of criminal proceeds, have a significant impact on the spread and proliferation of money laundering.

Key words: migration; globalization; legalization; money laundering; object of crime; transnational money laundering.

I. ВСТУП

Із початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України та посиленням агресії проти українського народу, громадяни України, почали масово вимушено емігрувати насамперед до країн західної Європи, ставши частиною глобальних міграційних процесів у світі.

В свою чергу активні міграційні процеси є частиною економічних глобалізаційних процесів, які відбуваються зокрема в країнах Європейського Союзу останні десятиріччя. З міграцією населення відбувається активне переміщення та поширення капіталів, фінансових

потоків, товарів і послуг, перетворюючи європейський простір у єдине економічне, митне, фінансове середовище. Такі процеси сприяють, у тому числі поширенню злочинності у світі, передусім так званих економічних правопорушень, серед яких є й легалізація (відмивання) майна, здобутого злочинним шляхом.

Відмивання доходів, зокрема і майна, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення — це заключний етап перетворення злочинних доходів на легальні. У процесі перетворення накопичується протиправна і суспільно небезпечна концентрація неконтрольованої грошової маси. Нині правопорушення у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення вражають своїми масштабами, особливо на тлі низького рівня життя громадян нашої держави¹.

Питання впливу глобалізації на поширення транснаціональної злочинності, до якої в тому числі належать кримінальні правопорушення щодо відмивання (легалізації) майна, одержаного злочинним шляхом, не лишилося осторонь предмету наукових аналізів. Зокрема, внесок у дослідження зазначеної проблематики здійснили такі українські науковці як: В. В. Голіна, О. О. Дудоров, І. О. Завидняк, А. В. Калініна, Н. А. Орловська, В. В. Попко, С. С. Шрамко, а також деякі інші науковці.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Мета статті — проаналізувати вплив глобалізаційних економічних процесів на поширення злочинності у сфері відмивання (легалізації) майна, одержаного злочинним шляхом, як одного з видів транснаціональних кримінальних правопорушень. Водночас таке дослідження проблемних питань, пов'язаних із поширенням вчинення міжнародної легалізації (відмивання) активів, одержаних злочинним шляхом, найпоширеніших фаз і стадій вчинення легалізації (відмивання) з такими активами, здійснюватиметься в контексті предмету цього протиправного діяння.

¹ Берізко В. М. (2018). Адміністративна відповідальність за порушення законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / КНУ ім. Т. Шевченка. Київ. С. 1.

У ході дослідження постановленої проблематики використано такі загальнонаукові методи дослідження, як: індукції, дедукції, синтезу та метод системного аналізу.

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Глобалізаційні процеси, окрім позитивного впливу у вигляді вільного обігу цінностей та активів, розширенню ринку праці, ефективного розподілу ресурсів, тощо, має також і негативні наслідки.

На думку В. В. Попка, одним із найбільш серйозних негативних наслідків глобалізації є зростання злочинності у світі, а також виникнення нових, більш небезпечних форм злочинності, яка не обмежується національними кордонами й набуває транснаціонального характеру. Він також зазначає, що вплив глобалізації на цей процес відбувається не прямо, а опосередковано, через економічні, політичні й інші чинники зростання злочинності¹. Одним із супутніх явищ імміграції (як легальної, так і нелегальної), на думку А. В. Калініної, є негативний вплив на криміногенну обстановку в державі, тобто вчинення іноземцями різного роду правопорушень і злочинів. Однак, основним завданням державної міграційної політики є забезпечення подолання негативних наслідків міграційних процесів (у тому числі й злочинності іммігрантів)².

За вказаних умов, можна зробити висновок, що міграційні процеси в контексті сучасної глобалізації мають негативний вплив на поширення транснаціональної злочинності. Як зазначає Н. А. Орловська, транснаціональна злочинність, як негативний результат глобалізації, об'єднує держави світу в єдиний кримінальний простір із певним «розподілом ролей» (країни походження кримінальних товарів і послуг, країни-транзитери, країни-реципієнти, країни, у яких відмиваються доходи, одержані злочинним шляхом, тощо)³.

¹ Попко В. В. (2019). Суспільні передумови та роль глобалізації у формуванні транснаціонального кримінального права. Підприємництво, господарство і право. № 8(282). С. 236.

² Калініна А. В. (2013). Міграційна політика держави та злочинність іммігрантів: можливості використання досвіду ФРН в Україні. Правова доктрина — основа формування правової системи держави: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 20–21 листоп. 2013 р.). Харків: Право. С. 815–816.

³ Орловська Н. А. (2018). Транскордонна злочинність: глобалізація чи глокалізація. Кримінальне право в умовах глобалізації: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 25 травня 2018 р.). Одеса: НУ «ОЮА». С. 46.

В. В. Голіна і С. С. Шрамко відзначають, що структуру сучасної злочинності умовно можна поділити на дві частини. До перших науковці відносять так звані «традиційні» кримінальні правопорушення, до яких належать вулична злочинність, злочинність у сімейно-побутовій і дозвільній сферах, злочинність неповнолітніх, злочинність, пов'язана із алкоголізмом і наркотиками, кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи, статеві, проти безпеки руху транспорту та інші. До других — «нетрадиційну» частину злочинності, яка становить найбільш суспільно-небезпечні види злочинної діяльності. Це, на думку зазначених науковців, кримінальні правопорушення організованого і транснаціонального характеру (незаконний обіг зброї, хімічних і ядерних матеріалів, наркотиків, торгівля людьми і людськими органами, відмивання «брудних» грошей, нерегулярна міграція, тероризм тощо). Глобалізація додатково надає організованим і транснаціональним злочинцям сприятливі умови для вчинення кримінальних правопорушень¹.

У цьому контексті Н. А. Орловська також доречно звертає увагу на те, що особи, предмети та вантажі, які перетинають державний кордон, далеко не завжди зупиняються у прикордонні суміжної держави, а економічний характер транскордонної злочинності визначається загальнодержавною соціально-економічною проблематикою².

Одним із складів правопорушень, який можна віднести до транснаціональних кримінальних правопорушень, є легалізація (відмивання) активів, одержаних злочинним шляхом.

У національному законодавстві України кримінальна відповідальність за відмивання (легалізацію) майна, одержаного злочинним шляхом, передбачена статтею 209 КК України. У цій нормі закону України про кримінальну відповідальність, поміж інших елементів складу кримінального правопорушення, особливе місце відводиться його предмету, до якого законодавець у діючій редакції статті 209 КК України відніс майно, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання саме злочинним шляхом³.

¹ Голіна В. В., Шрамко С. С. (2018). Процес глобалізації і проблеми запобігання злочинності. Кримінальне право в умовах глобалізації: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 25 травня 2018 р.). Одеса: НУ «ОЮА». С. 15.

² Орловська Н. А. Зазначена праця. С. 48.

³ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

Водночас, редакція зазначеної статті, що діяла до 06 грудня 2019 року, серед переліку предметів кримінального правопорушення містилася більша кількість законодавчо визначених предметів правопорушення, зокрема таких, як: доходи, кошти або інше майно, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів.

Однак, буквальною тлумаченням зазначеної норми можна дійти до висновку, що поняття «доходи» та «кошти» є різновидами майна. Слідуючи такій логіці, діючи норма статті 209 КК України, в контексті предмету кримінального правопорушення, наводить виключно збірне поняття «майно», яке включає в себе, у тому числі, доходи і кошти.

Крім того, відповідаючи на питання, що є предметом вчинення легалізації (відмивання) майна, одержаних злочинним шляхом, необхідно також звернутись до норм Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі — Закон). Відповідно до норми пункту 23 статті 1 «Визначення термінів» цього Закону, доходи, одержані злочинним шляхом — це будь-які активи, одержані прямо чи опосередковано внаслідок вчинення кримінального правопорушення, зокрема валютні цінності, рухоме та нерухоме майно, майнові та немайнові права, незалежно від їх вартості. Проте, пунктом 2 цієї ж норми Закону вказано, що активами є кошти, у тому числі електронні гроші, інше майно, майнові та немайнові права.

Крім того, у наведеному Законі окремо надається поняття віртуального активу, що є цифровим вираженням вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей¹.

Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005 року № 5 під доходами, зазначеними у статті 209 КК України (у редакції, яка діяла до грудня 2019 року), слід розуміти будь-яку економічну вигоду, одержану внаслідок вчинення предикатного діяння, яка може складатися з матеріальної власності або власності,

¹ Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

що виражена у правах, а так само включає рухоме чи нерухоме майно та документи, які підтверджують право на таку власність або частку в ній¹.

Питанням дослідження предмету легалізації (відмивання) активів злочинного походження задавалися також О. О. Дудоров і Т. М. Тертиченко, результатом наукового пошуку яких було сформульовано висновок про те, в контексті змісту диспозиції статті 209 КК України під майном слід розуміти будь-яку економічну вигоду, що може складатися з рухомого чи нерухомого майна будь-якого виду. Водночас дослідники наголосили на тому, що предметом кримінально караного відмивання може виступати не будь-яке майно, а лише те, одержання якого було поєднане з порушенням норм саме кримінального законодавства — як України, так й інших держав².

Зважаючи на викладене, говорячи про предмет легалізації (відмивання) активів, одержаних злочинним шляхом, пропонуємо використовувати поняття «майно», маючи на увазі будь-які активи, одержані повністю чи частково, а також як у прямий, так і в опосередкований спосіб внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

У контексті необхідності доведення протиправності походження майна, яке є предметом легалізації (відмивання), окремо варто зазначити, що законодавець не передбачає, що факт злочинного походження має бути попередньо встановлений судом, прямо зазначивши у нормі на достатність наявності фактичних обставини, які свідчать про одержання майна злочинним шляхом.

На думку І. О. Завидняка, кошти та майно, отримані злочинним шляхом, а також доходи від протиправної діяльності, у більшості випадків ховаються за кордоном. Цьому сприяє поява досить зручних і легально створюваних структур, які дозволяють безперешкодно конвертувати кошти й переводити їх за кордон, що зумовлюється транснаціональним характером використовуваних способів розкрадання й приховування викрадених грошових коштів, майна

---

¹ Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.04.2005 № 5 URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/C5F47D0C5BB19DB1C2257B33004E6CD3](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/C5F47D0C5BB19DB1C2257B33004E6CD3)

² Дудоров О. О., Тертиченко Т. М. (2015). Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України: монографія. Київ, 2015. С. 166.

та доходів, отриманих злочинним шляхом. Дослідник також пропонує розглядати три основні стадії легалізації (відмивання) злочинних доходів, які часом можуть заміщувати одна одну: (1) розміщення готівки у нормальному кругообігу грошових коштів; (2) маскуванню (укриття слідів та шляхів поширення) або обіг готівки; (3) інтеграція (повернення та легалізація «відмитих» грошей)¹.

Багато науковців, серед яких Я. М. Колодій (у статті «Відмивання грошей: сутність та шляхи протидії») та М. І. Флейчук (у праці «Типологій легалізації коштів та майна, отриманих злочинним шляхом: світові та сучасні тенденції») погоджуються з тим, що найпоширенішою є трифазна модель легалізації.

Поряд з цим, відповідно до Типологічного дослідження Державного фінансового моніторингу України (далі — Держфінмоніторинг) 2012 року, можна виділяти декілька моделей відмивання активів злочинного походження, а саме:

- двофазну модель, якій характерна стадія власне відмивання та повернення активів в оборот;
- трифазову модель, яка є найпоширенішою та включає відповідно розміщення, розшарування та інтеграцію;
- чотирифазову модель, яку виокремлюють експерти ООН, та яка включає: (1) звільнення від готівки шляхом перерахування її підставним особам, (2) розподіл наявних коштів, (3) маскуванню слідів скоєного кримінального правопорушення, (4) інтеграція грошової маси, на якій відбувається інвестиції легалізованих активів у високоприбутковий бізнес.

Держфінмоніторингом також запропоновано ввести «нульову фазу», яка пов'язана із здійсненням предикатного кримінального правопорушення та є початковою стадією процесу відмивання. Так, як найбільш детальну, можна навести таку модель етапів (стадій, фаз) процесу відмивання:

- 1) нульова фаза — початкова стадія процесу відмивання, пов'язана зі здійсненням предикатного кримінального правопорушення, що передує стадії розміщення;

¹ Завидняк І. О. (2021). Легалізація «відмивання» коштів, одержаних злочинним шляхом, як один з видів економічних транснаціональних злочинів. Аналітично-порівняльне правознавство. № 4. С. 314–315.

- 2) фаза розміщення — перетворення злочинно отриманих у ліквідні активи у формі валюти, цінних паперів, нерухомості тощо, а також їх фізичне переміщення дійсних джерел походження (часто за межі країни);
- 3) фаза розшарування — трансформація злочинно набутих доходів у різноманітні активи та їх подальше розпорошення з метою маскування реальних джерел походження капіталів;
- 4) фаза інтеграції — заключний етап процесу відмивання злочинних доходів, що полягає в інтеграції таких доходів у фінансову систему країни та надання легального виду злочинно набутих коштам¹.

Однак, поряд з наведеним найбільш поширеним моделю відмивання «брудних» активів, не варто забувати, що не завжди в діях особи, яка вчиняє легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, будуть послідовно прослідковуватись всі зазначені етапи, але це ніяким чином не буде впливати на можливість кваліфікації дій, як злочинних.

Якою би не була модель вчинення легалізації (відмивання) активів, одержаних злочинним шляхом, на початковому етапі особа, яка має намір вчинити легалізацію (відмивання) «брудного» майна, вирішує питання щодо необхідності введення такого майна, одержаного від кримінального правопорушення, у легальний сектор економіки. Одним з таких способів є внесення готівкових коштів на рахунки у банківських і фінансових установах.

Говорячи про легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, який вчиняється з коштами у великих розмірах, то варто зазначити, що найпоширенішими способами вчинення легалізації є здійснення фінансових операцій з використанням іноземних юрисдикцій, у тому числі держав з вільною економічною зоною (так звані офшорні зони), що характеризує правопорушення як транснаціональне. На думку, осіб, які вчиняють легалізацію (відмивання) майна, такий спосіб є найбільш прихованим від національних правоохоронних і контролюючих органів, оскільки ускладнюється можливість відслідковування грошового сліду.

---

¹ Держфінмоніторингу (2012). Актуальні методи і способи легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму. 2012 рік. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/411/Типолог%20ДСФМУ/2012%2027%2012_2012.pdf

Окрім перерахування коштів злочинного походження в інші юрисдикції за допомогою банківських і фінансових установ, особи, які вчиняють легалізацію (відмивання) з готівковими коштами злочинного походження у великих розмірах, можуть використовувати фізичне переміщення готівки за кордон, у тому числі шляхом звернення до так званих представників «професійної мережі відмивачів», які в свою чергу здійснюють відмивання коштів на міжнародному рівні.

Після вирішення питання з «введенням» коштів, одержаних злочинним шляхом, у легальний обіг, особи, які вчиняють легалізацію майна, здійснюють комплекс дій на маскуванні їх злочинного походження у різні способи. Найбільш поширеним способом маскуванні є застосування методу «розшарування» такого майна, так званого «поділу» пулу активів злочинного походження на різні форми, та спрямування їх у різних напрямках. У результаті таких дій активи у вигляді коштів на рахунках, рухомого і нерухомого майна, інших активів, можуть опинитися у різних юрисдикціях, у тому числі в так званих офшорних зонах.

Початкова та наступна (друга) стадії відмивання (легалізації) можуть частково перетинатись та, до прикладу, вже на стадії розміщення коштів на банківських рахунках, особи можуть надавати їм вигляду законного походження, здійснюючи їх «дроблення» на частини, вносячи їх на рахунки у різних банківських установах і надаючи відповідні «підроблені» господарські документи, договори тощо, тим самим маскуючи активи під вигляд законно одержаних для успішного проходження первинного фінансового моніторингу.

Однак, вчинивши комплекс дій, спрямованих на введення активів, злочинного походження до легального сектору економіки та маскуванні дійсного джерела походження коштів, особа, яка є бенефіціаром таких активів, має потребу отримати такі кошти у своє розпорядження та користування. Досягнення цієї мети шляхом здійснення певних дій і характеризується фазою інтеграції (повернення вже відмитих доходів їх бенефіціару).

Як зазначає К. О. Черевко, на такій стадії злочинні угруповання інвестують легалізовані капітали у високоприбуткові сфери й галузі бізнесу. На кожному етапі зазначених моделей відсутній зв'язок з предикатним кримінальним правопорушенням, який диктує спосіб і механізм відмивання злочинних доходів. У зв'язку з цим, варто ввести

мову про «нульову фазу», що пов'язана із здійсненням предикатного кримінального правопорушення¹.

Таким чином, глобалізаційні процеси, які наразі відбуваються у світі, йдуть пліч-опліч з поширенням транснаціональної (міжнародної) злочинності, а злочинці використовують умови, які утворюються в результаті, здавалось би, позитивних процесів, пов'язаних з глобалізацією економіки і створення єдиного економічного простору, у своїх злочинних інтересах. Без надмірних зусиль здійснюється переміщення майна, у тому числі одержаного злочинним шляхом його відмивання у різних юрисдикціях і повернення назад як «чистого» «відмитого» майна його бенефіціарам.

IV. ВИСНОВКИ

Правопорушення із легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, має міжнародний характер, набуваючи останнім часом ознаки транснаціонального кримінального правопорушення. Цьому сприяє безперешкодне переміщення (перерахування) активів, які мають злочинне походження, у будь-яку юрисдикцію. Окремий суттєвий вплив на поширення та розповсюдження злочинності у сфері відмивання майна злочинного походження здійснюють глобалізаційні та міждержавні міграційні процеси, що створюють передумови до транскордонного відмивання (легалізації) майна злочинного походження.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Берізко В.М. (2018). Адміністративна відповідальність за порушення законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / КНУ ім. Т. Шевченка. Київ. 20 с.
2. Голіна В.В., Шрамко С.С. (2018). Процес глобалізації і проблеми запобігання злочинності. Кримінальне право в умовах глобалізації: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 25 травня 2018 р.). Одеса: НУ «ОЮА». С. 14–16.
3. Держфінмоніторингу (2012). Актуальні методи і способи легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму. 2012 рік.

¹ Черевко К. О. (2019). Щодо питання способів легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Особливості застосування антикорупційного законодавства: від розслідування до вироку суду: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 17 жовтня 2019 р.). Харків: ХНУВС. С. 185.

- URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/411/Типолог%20ДСФМУ/2012%2027%2012_2012.pdf
4. Дудоров О.О., Тертиченко Т.М. (2015). Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України: монографія. Київ. 392 с.
  5. Завидняк І.О. (2021). Легалізація «відмивання» коштів, одержаних злочинним шляхом, як один з видів економічних транснаціональних злочинів. Аналітично-порівняльне правознавство. № 4. С. 313–317.
  6. Калініна А.В. (2013). Міграційна політика держави та злочинність іммігрантів: можливості використання досвіду ФРН в Україні. Правова доктрина — основа формування правової системи держави: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 20–21 листоп. 2013 р.). Харків: Право. С. 815–818.
  7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
  8. Орловська Н.А. (2018). Транскордонна злочинність: глобалізація чи глокалізація. Кримінальне право в умовах глобалізації: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 25 травня 2018 р.). Одеса: НУ «ОЮА». С. 46–48.
  9. Попко В.В. (2019). Суспільні передумови та роль глобалізації у формуванні транснаціонального кримінального права. Підприємництво, господарство і право. № 8(282). С. 236–243.
  10. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
  11. Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.04.2005 № 5. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/C5F47D0C5BB19DB1C2257B33004E6CD3](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/C5F47D0C5BB19DB1C2257B33004E6CD3)
  12. Черевко К.О. (2019). Щодо питання способів легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Особливості застосування антикорупційного законодавства: від розслідування до вироку суду: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 17 жовтня 2019 р.). Харків: ХНУВС. С. 184–186.

REFERENCES

1. Berizko V.M. (2018). *Administrativna vidpovidalnist za porushennya zakonodavstva shchodo zapobihannya ta protydyi lehalizatsiyi (vidmyvannyu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom, finansuvannyu teroryzmu ta finansuvannyu rozpovsyudzhennya zbroyi masovoho znyshchennya* [Administrative liability for violations of legislation on prevention and countermeasures against legalization (laundering) of proceeds obtained through crime, financing of terrorism, and financing of proliferation of weapons of mass destruction]: PhD thesis: spec. 12.00.07. Kyiv. 20 p. [in Ukrainian]
2. Holina V.V., Shramko S.S. (2018). *Protses hlobalizatsiyi i problemy zapobihannya zlochynnosti* [Globalization process and problems of crime prevention]. *Kryminalne pravo v umovakh hlobalizatsiyi* [Criminal law in the conditions of globalization]: Mater. International science and practice conf. (Odesa, May 25, 2018). Odesa. pp. 14–16 [in Ukrainian]
3. State Financial Monitoring (2012). *Aktualni metody i sposoby lehalizatsiyi (vidmyvannya) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom, ta finansuvannya teroryzmu* (2012) [Current methods and methods of legalization (laundering) of proceeds obtained through

- crime and financing of terrorism (2012)]. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/411/Типолог%20ДСФМУ/2012%2027%2012_2012.pdf [in Ukrainian]
4. Dudorov O.O., Tertychenko T.M. (2015). Protydiya vidmyvannu «brudnoho» mayna: yevropeyski standarty ta Kryminalnyy kodeks Ukrainy [Anti-laundering of «dirty» property: European standards and the Criminal Code of Ukraine]. Kyiv. 392 p. [in Ukrainian]
  5. Zavidnyak I.O. (2021). Lehalizatsiya «vidmyvannya» koshtiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom, yak odyń z vydiv ekonomichnykh transnatsionalnykh zlochyńiv [Legalization of «laundering» of funds obtained through criminal means as one of the types of economic transnational crimes]. *Analytical and comparative jurisprudence*. No 4. pp. 313–317 [in Ukrainian]
  6. Kalinina A.V. (2013). Mihratsiyana polityka derzhavy ta zlochynnist immihrantiv: mozhlyvosti vykorystannya dosvidu FRN v Ukrayini [The migration policy of the state and the crime of immigrants: possibilities of using the experience of Germany in Ukraine]. *Pravova doktryna — osnova formuvannya pravovoyi systemy derzhavy* [Legal doctrine — the basis of the formation of the legal system of the state]: mater. Intern. science and practice conf. (Kharkiv, November 20–21, 2013). Kharkiv. pp. 815–818 [in Ukrainian]
  7. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of 04.05.2001 No 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian]
  8. Orlovska N.A. (2018). Transkordonna zlochynnist: hlobalizatsiya chy hlokalizatsiya [Cross-border crime: globalization or glocalization]. *Kryminalne pravo v umovakh hlobalizatsiyi* [Criminal law in the conditions of globalization]: mater. Intern. science and practice conf. (Odesa, May 25, 2018). Odesa. pp. 46–48 [in Ukrainian]
  9. Popko V.V. (2019). Suspilni peredumovy ta rol hlobalizatsiyi u formuvanni transnatsionalnoho kryminalnoho prava [Social prerequisites and the role of globalization in the formation of transnational criminal law]. *Entrepreneurship, economy and law*. No 8(282). pp. 236–243 [in Ukrainian]
  10. Pro zapobihannya ta protydiyu lehalizatsiyi (vidmyvannu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom, finansuvannu teroryzmu ta finansuvannu rozpovsyudzhennya zbroyi masovoho znyshchennya [On the prevention and countermeasures against the legalization (laundering) of proceeds of crime, the financing of terrorism and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction]: Law of Ukraine of 06.12.2019 No 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> [in Ukrainian]
  11. Pro praktyku zastosuvannya sudamy zakonodavstva pro kryminal'nu vidpovidal'nist' za lehalizatsiyu (vidmyvannya) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom [On the practice of courts applying legislation on criminal liability for the legalization (laundering) of proceeds obtained through crime]: Resolution of Plenum of Supreme Court of Ukraine of 04.15.2005 No 5 URL:[https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/C5F47D0C5BB19DB1C2257B33004E6CD3](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/C5F47D0C5BB19DB1C2257B33004E6CD3) [in Ukrainian]
  12. Cherevko K.O. (2019). Shchodo pytannya sposobiv lehalizatsiyi (vidmyvannya) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom [Regarding the issue of methods of legalization (laundering) of proceeds obtained through crime]. *Osoblyvosti zastosuvannya antykoruptsijnoho zakonodavstva: vid rozsliduvannya do vyroku sudu* [Peculiarities of the application of anti-corruption legislation: from the investigation to the court verdict]: coll. theses add. Intern. science and practice conf. (Kharkiv, October 17, 2019). Kharkiv. pp. 184–186 [in Ukrainian]

EDITORIAL OFFICE ADDRESS

(room 210) 15 Ushinsky Str, Kyiv, Ukraine, 03151
tel.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74; e-mail: migrlaw@gmail.com

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15, к. 210
тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74; e-mail: migrlaw@gmail.com

Підписано до друку 29.09.2023. Замовлення № 24. Папір офсетний. Друк офсетний.
Наклад 50 прим. Формат 60×84/16. Віддруковано ВД «Дакор», м. Київ, пр-т Берестейський, 56.
Свід. ДК № 4349 від 05.07.2012